

Storläsare, biblioteksnovis eller kriminell?

Den läsande fången - En diskursanalys

Rebecka Virgin

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© Rebecka Virgin

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Storläsare, biblioteksnovis eller kriminell? Den läsande fången - En diskursanalys

Engelsk titel: Skilled reader, library novice or criminal? The reading prisoner – A discourse analysis

Författare: Rebecka Virgin

Färdigställt: 2019

Abstract: The aim of this bachelor thesis was to examine the notion of the intern in relation to literature and reading, and what roll the prison library has had, through a discourse analysis of the library journal Biblioteksbladet from 1963 to 2018. The following research questions were addressed: What characterizes the discourses about the intern in relation to reading and the prison library? Which subject positions emerges regarding the intern in relation to reading and the prison library? What roll has the prison library had in creating the image of the reading prisoner? How has the discourses evolved in relation to reading and the prison library between 1963 and 2018? 41 articles were examined in which two discourses were found named as “Someone else’s choice” and “The intern’s choice”. Three subject positions were found; “The incompetent prisoner”, “The competent prisoner” and “The criminal prisoner with psychological difficulties”. The library’s roll has been to promote books, in the first discourse books that were perceived as *good* and in the second discourse books that the interns chose themselves. The library also had a part in creating and upholding the image of the intern as a criminal with psychological difficulties. The conclusion of this study is that discussions regarding the *good* literature have been and still are present although the attitudes towards this literature differs. The attitudes towards censorship also differs and has differed throughout history although someone else has always had a part in deciding what the intern should read. When an intern chose literature that did not confirm any prejudice that might have occurred in society, it was still considered to be a choice that originated from the identity of the intern as a criminal or someone with psychological difficulties.

Nyckelord: Fängelsebibliotek, fängelsebibliotekarie, diskursanalys, diskurs, subjektposition, intagen, bibliotek, makt

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
1.1 PROBLEMFÖRMULERING	2
1.2 SYFTE OCH FORSKNINGSPRÅG	2
2. BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING	3
2.1 BAKGRUND	4
2.1.1 KRIMINALVÅRDENS SYFTE	4
2.1.2 FÄNGELSEBIBLIOTEK I SVERIGE FRÅN 1840	4
2.1.3 SAMTIDA LAGAR OCH RIKTLINJER	6
2.2 TIDIGARE FORSKNING	7
2.2.1 LÄSNING, FÄNGELSEBIBLIOTEK OCH DE INTAGNA	7
2.2.2 FOLKBIBLIOTEK OCH LÄSNING	9
2.2.3 EXEMPEL FRÅN KANADA OCH USA	10
2.3 RELEVANS FÖR DENNA STUDIE	10
3. METOD OCH TEORI	11
3.1 VAL AV METOD OCH TEORI	11
3.2 DISKURSANALYS	11
3.2.1 MAKT	12
3.2.2 UTESTÄNGNINGSPROCEDUREN FÖRBUDET	12
3.2.3 SUBJEKTSPOSITION	13
3.3 URVAL OCH AVGRÄNSNINGAR	13
3.4 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	14
3.5 METODDISKUSSION	15
4. RESULTAT OCH ANALYS	17
4.1 NÅGON ANNANS VAL	17
4.1.1 SUBJEKTSPOSITIONEN DEN INKOMPETENTE FÅNGEN	20
4.1.2 FÄNGELSEBIBLIOTEKETS ROLL	21
4.1.3 UTESTÄNGNINGSPROCEDUREN FÖRBUDET OCH MAKT	21
4.2 DEN INTAGNES VAL	22
4.2.1 SUBJEKTSPOSITIONEN DEN KOMPETENTE FÅNGEN	24
4.2.2 FÄNGELSEBIBLIOTEKETS ROLL	25
4.2.3 UTESTÄNGNINGSPROCEDUREN FÖRBUDET OCH MAKT	26
4.3 SUBJEKTSPOSITIONEN DEN KRIMINELLA FÅNGEN MED PSYKISKA SVÅRIGHETER	26
4.3.1 DEN FARLIGA, VÅLDSBENÄGNA OCH RYMNINGSBENÄGNA FÅNGEN	27
4.3.2 FÅNGEN SOM MÅR DÅLIGT	28
4.3.3 FÄNGELSEBIBLIOTEKETS ROLL	29
4.3.4 UTESTÄNGNINGSPROCEDUREN FÖRBUDET OCH MAKT	29
4.4 DISKURSERNAS UTVECKLING FRÅN 1963 TILL 2018	30
4.5 SAMMANFATTNING AV RESULTAT OCH ANALYS	30
5. DISKUSSION OCH SLUTSATSER	32

6. KÄLLFÖRTECKNING	35
6.1 WEBBSIDOR	37
6.2 EMPIRISKT MATERIAL	38

1. Inledning

Ända sedan fängelsebibliotekens uppkomst i Sverige har det på olika sätt reglerats vad de intagna på anstalterna har tillgång till för litteratur. Från mitten av 1800-talet, då de första boksamlingarna kom in i fängelserna, var det predikantens ansvar att välja litteratur åt de intagna. På den tiden var det oftast religiös eller annan moraliskt uppbyggande litteratur som ansågs lämplig. Fängelsebiblioteken utvecklades och med tiden fick de intagna mer frihet att själva välja. År 1958 övertogs ansvaret för fängelsebiblioteken av de kommunala biblioteken och ett par år senare kunde även de intagna låna från de allmänna biblioteken. Konsekvensen av detta var ofta att de fasta fängelsebiblioteken enbart köpte in ett minimum av böcker och anstaltens biblioteksbehov försörjdes med vandringsbibliotek. Till många av fängelsebiblioteken kom aldrig någon utbildad bibliotekarie. Detta innebar att de intagna efter 1958 och kommunbibliotekens övertag av ansvaret ändå inte hade samma biblioteksservice som övriga medborgare (Källqvist, 1970).

Från 1968 skulle de böcker som fanns för de intagna ge både kunskap och förströelse. Vissa böcker var dock inte tillgängliga, till exempel en del kärlekslitteratur samt böcker om bland annat sprängteknik, farmakologi och svetsning. Anledningen till detta var att de inte skulle kunna användas vid planerandet av brott. Från och med 1993 är det inte längre kommunerna som har ekonomiskt ansvar för biblioteksförskörningen till de intagna utan anstalterna själva (Franzén, 1996). Vissa anstalter skapade då egna avtal med kommunerna medan andra valde att säga upp sina (Ljørdal & Ra, 2011 och Franzén, 1996).

”Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla”. Så står det i 2 st § 2 i Bibliotekslagen (2013: 801). Med ”alla” menas naturligtvis också klienter inom kriminalvården. Klienterna inom kriminalvården som då också omfattas av bibliotekslagens ”alla” är de som sitter i fängelse eller är häktade i väntan på utredning. Alla dessa klienter har också rätt till en biblioteksverksamhet (Ek, 2014). I Förenta Nationernas (FN:s) allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna i artikel 19 (Regeringskansliet, 2011) står ”Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att utan ingripande hysa åsikter samt söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser.” (s.6). Detta går att relatera till The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) riktlinjer för biblioteksservice till fångar som innebär att det faktum att en individ är intagen inte innebär att denne inte längre har rätt till utbildning eller tillgång till information. Intagna ska därför erbjudas jämförbar biblioteksservice som det som folkbiblioteken kan erbjuda (IFLA, 2005). Ek (2014) menar dock att biblioteksservicen till intagna är mycket ojämn och att det ser olika ut på olika anstalter.

I 4 kap 4 § i Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelset (KVFS 2011:1) står att den intagne ska ha möjlighet att ta del av ett varierat utbud av litteratur. Det finns dock vissa restriktioner. Den intagne får inte ta emot eller inneha böcker eller tidningar som kan uppmana till brott, beskrivningar av vapen eller hur man tillverkar droger. Restriktionerna gäller också litteratur med pornografiskt innehåll eller som förhållig missbruk eller våld. Dessa restriktioner ser olika ut för de intagna

beroende av vilket brott de har begått (KVFS 2011:1, 5 kap 1 §, 2 §). Det nämns inte hur restriktioner gällande tillgång till internet ser ut.

1.1 Problemformulering

Sedan uppkomsten av fängelsebibliotek på 1840-talet är det hela tiden någon annan än den intagne själv som har bestämt vad hen ska ha tillgång till för litteratur. Det har varit bland annat predikanter, bibliotekarier eller kriminalvården som har varit de som har haft makten att bestämma (Antonsson, 2014, Kjellqvist, 1970 och d'Aubigné & Ehnevid, 2008). d'Aubigné & Ehnevid (2008) skriver i sin uppsats att det kunde vara svårt att ha en neutral inställning till de intagna. Flera bibliotekarier ville tillhandahålla läsning som de ansåg vara "uppbyggande" (s. 70). De skriver också att det inte var självklart vilka intagna som får låna vilken sorts litteratur utan det ansågs finnas en godtycklighet i besluten.

Läsningen och biblioteken har också haft olika syften. Antonsson (2014) skriver om läsning under cellfängelseepoken hur den ansågs vara ett sätt att förändra fångar. Biblioteket ansågs vara ett redskap i denna förändring och det användes för att visa förbättringar. Genom att lära intagna att läsa samt att de tillhandahöll "uppbygglig litteratur" (s. 68) gjorde de nytta. Även läsningen ansågs nyttig då den genom att de intagna hölls sysselsatta bidrog till ordning och lugn. Makten som fängelsebiblioteket tillämpade hade som syfte att bland annat göra de intagna till läsare. Genom läsningen skulle de intagna förändras. De intagnas kriminalitet ansågs ligga i brister på individuell nivå till exempel dålig moral eller karaktär. Genom "uppbygglig läsning" (s. 69) hade de dock en möjlighet till att återanpassas till ett liv utanför anstalten.

Karakteristiskt för fängelsebiblioteken genom historien och fram till idag är att de eller dess representanter har haft ett maktövertag över de intagna där de har haft möjlighet att bestämma vad den intagne ska ha tillgång till för litteratur. Vilken litteratur som har varit tillgänglig kan sägas till viss del vara byggt på moralism och detta bidrar till att skapa en bild av den intagne i förhållande till litteratur och läsning. Detta verkar ha varit en aktuell fråga genom historien och är fortfarande aktuell idag. Så sent som 2008 kom ett tillägg i Kriminalvårdslagen som inskränkte de intagnas rätt till viss litteratur.

Vilken syn är det då som framkommer av den intagne som läsare och hur har den utvecklats genom historien. Det är inom detta område som denna uppsats kommer att röra sig. Då biblioteket verkar ha varit en tydlig maktfaktor är jag också intresserad av att se vilken roll biblioteket har spelat i skapandet av föreställningar om den läsande fången.

1.2 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna uppsats är att undersöka föreställningar om den intagne i relation till litteratur och läsning, och vilken roll fängelsebiblioteket spelar i detta, genom en diskursanalys av facktidskriften Biblioteksbladet 1963 till 2018.

För att svara mot syftet ställs följande frågeställningar:

1. Hur ser diskurserna om den intagne i relation till läsning och fängelsebibliotek ut?
2. Vilka subjektspositioner framkommer för den intagne i relation till läsning och fängelsebibliotek?
3. Vilken roll har fängelsebiblioteket spelat i skapandet av föreställningarna om den läsande fången?
4. Hur har diskurserna om den intagne i relation till läsning och fängelsebibliotek utvecklats mellan 1963 och 2018?

2. Bakgrund och tidigare forskning

Den tidigare forskningen om fängelsebibliotek och läsning i fängelser är inte särskilt omfattande vad gäller svenska förhållanden. Källqvist (1970) har gjort en historisk översikt om fängelsebibliotek i Norden och Franzén (1996) har gjort en rannsaking av svenska fängelsebibliotek. I övrigt består forskningen av kandidat- och masteruppsatser. I flera av dem poängteras det dåliga forskningsläget (Schmidt & Gille, 2005; d'Aubigné & Ehnevid 2008; Antonsson, 2014). Flera av dem har i sin tidigare forskning använt sig av just Källqvist (1970) och Franzén (1996) och också av andra studentuppsatser. Det är inte heller ovanligt att ha använt sig av tidskriftsartiklar av ovetenskaplig karaktär från bland annat Biblioteksbladet som en del av sin tidigare forskning (Wallström & Åström, 1998; Granath, 1998).

I denna uppsats kommer för den historiska bakgrunden framför allt Kjellqvist (1979), Franzén (1996) samt Ek (2014) att användas. Ek har gjort en utredning av biblioteksverksamheten på anstalter i Sverige som kommer att användas då den kan anses innehålla viktig information. I avsnittet om kriminalvården och dess syfte används information från kriminalvårdens hemsida. I bakgrunden beskrivs också vissa riktlinjer och lagtexter som är av intresse för detta område.

Då den vetenskapliga forskningen om fängelsebibliotek och läsning i svenska fängelser är så pass liten kommer framför allt de studentuppsatser som har gjorts att användas. Det hade naturligtvis varit önskvärt med mer forskning på en högre nivå samt med mer nyare forskning då förhållandena på anstalter och anstaltsbibliotek kan ha förändrats. Ekstrands (2005) arbete från kandidatprogrammet samhälls- och kulturanalys på Linköpings universitet, om synen på den intagne kommer också att användas. Den behandlar inte den intagne i relation till läsning men beskriver en syn på den intagne som kan anses vara intressant för denna uppsats. Forskning om läsning kommer också att användas även då den inte relaterar till just fängelsebibliotek. Hedemarks avhandling *Det föreställda folkbiblioteket. en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970–2006*. (2009) kommer här till nytta liksom

Magnus Perssons (2012) bok *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Denna forskning diskuterar inte fängelsebibliotek utan folkbibliotek eller läsning men är ändå av intresse då de bland annat diskuterar litteratur samt synen på låntagare.

I denna uppsats används diskursanalys som teori och metod. Inom B&I är den vanligt förekommande. Några exempel på forskare som har använt diskursanalys är Lindsköld (2012), Skouvig (2007) och Hedemark, Hedman & Sundin (2005). Dessa kommer dock inte att diskuteras i denna uppsats då de inte är relevanta för ämnet.

2.1 Bakgrund

I detta kapitel kommer först ett kort stycke om kriminalvårdens syfte, sedan följer en historisk bakgrund rörande fängelsebiblioteket och läsning på anstalterna. Efter det beskrivs vissa lagar och riktlinjer som bör eller ska efterföljas idag.

2.1.1 Kriminalvårdens syfte

Kriminalvården är en statlig myndighet. Den ansvarar för häkten, fängelser och frivård. Deras uppgift tillsammans med andra samhällsaktörer är att minska brottslighet samt att öka människors trygghet. Ett sätt att göra detta är att minska antalet återfall i brottslighet. Detta görs genom bland annat sysselsättning och en möjlighet för de intagna att förbättra bristande skolgång (Kriminalvården, 2018). All sysselsättning har som mål att ge den intagne större chans att klara av ett liv i frihet. Det finns olika sorts sysselsättning som den intagne kan ägna sig åt till exempel matlagning och tvätt, föräldragrupp, yoga, drama-, musik- eller skrivkurs eller att sy (Kriminalvården, 2018b). Biblioteksverksamheten på en anstalt är en del av sysselsättningen (Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten. Riktlinjer, 2007).

2.1.2 Fängelsebibliotek i Sverige från 1840

År 1840 infördes det så kallade cellsystemet i de svenska fängelserna. Detta system kom att vara fram till ca 1946 (Antonsson, 2014). Det infördes enligt Källqvist (1970) för att fångarna inte skulle ha en negativ påverkan på varandra. Det visade sig dock att en negativ konsekvens av isoleringen var att individen bröts ner. För att åtgärda detta kom de första boksamlingarna in i fängelserna. En annan sak som påverkade fängelserna var att folkbildningen i samhället utanför ökade. Det blev nödvändigt att införa fängelsebibliotek. Det var dock inte tillåtet att läsa vad som helst. Från 1864 var det predikantens ansvar att avgöra vilka böcker som fångarna fick låna från biblioteken. Ofta handlade det om religiös litteratur. Även böcker med ett moraliskt syfte, populära historia -eller naturkunskapsarbeten eller böcker som var skrivna för de med lägre bildning lånades ut.

Från 1888 hade de intagna möjlighet att låna böcker som skulle hjälpa dem att förbereda sig för sin frigivning. Predikanten avgjorde vilka böcker som skulle köpas in och var tvungen att ta rimlig hänsyn till de önskingar som fanns (Kjellqvist, 1970).

År 1906 infördes progressivsystemet i fängelserna. Inom det systemet delades fångarna upp i tre olika klasser. Fångarna kunde sedan flyttas uppåt i klasserna beroende av hur de uppförde sig. Ju högre klass desto fler förmåner. Den första klassen var fångklassen och där fick den intagne enbart läsa cellböckerna dvs Nya Testamentet, psalmboken och I ensamma stunder av Arvid Salvén. I vissa fall kunde den intagne också få låna religiösa, etiskt fostrande, undervisande och allmännyttiga böcker från fängelsebiblioteket. I den andra klassen fick den intagne också låna från fängelsebiblioteket, läsa fångvårdstidningen Solglimt och också viss facklitteratur. I den tredje klassen kunde den intagne själv välja böcker från fängelsebiblioteket utifrån en förteckning. Den intagne kunde oberoende av klasstillhörighet enbart läsa sådant som fanns på anstalten. År 1943 ändrades detta och det fanns möjlighet att läsa böcker som bidrog till att en intagen fick en nyttig sysselsättning på sin fritid. Detta var förvisso praxis redan innan denna ändring infördes. Från samma år fick alla intagna också läsa böcker som hade ett fostrande eller undervisade innehåll (Kjellqvist, 1970).

År 1946 avskaffades cellsystemet och de intagna fick om det var möjligt ta emot böcker, tidskrifter och tidningar och också tillgång till fängelsebiblioteket. På vissa anstalter fanns ett samarbete med kommunala biblioteken. Fängelsebiblioteken hade inte tillräckliga anslag och det fanns inte heller någon bibliotekssakkunnig som kunde leda arbetet. På många av de fasta anstaltsbiblioteken fanns mest gammal andakts- och uppbyggelselitteratur. Nyare skönlitteratur saknades. År 1958 övertog de kommunala biblioteken ansvaret för fängelsebiblioteken (Kjellqvist, 1970). Fångarna skulle ha samma rättigheter som alla andra (Franzén, 1996).

Från 1965 kunde intagna låna från de allmänna biblioteken. Detta innebar att de fasta fängelsebiblioteken köpte in minimalt med böcker och anstalterna försörjdes med ett vandringsbibliotek. Det var ofta en assistent eller en vårdare som hade ansvar för biblioteken och en intagen som gjorde det dagliga arbetet. Från de kommunala biblioteken gjordes besök på anstalterna. På flera anstalter kom aldrig någon utbildad bibliotekarie. Det kunde bero på långa restider, tidsbrist eller att biblioteksledningarna inte ansåg det viktigt. De intagna som arbetade på biblioteken kunde vara mycket kunniga men det kunde inte förväntas att de skulle ha lika stora kunskaper som en utbildad bibliotekarie. Detta innebar att intagna inte hade samma service som övriga medborgare (Kjellqvist, 1970).

Kriminalstyrelsen påpekade 1968 att de böcker som fanns skulle vara varierade och att de skulle ge både kunskap och förströelse. Viss kärlekslitteratur samt fackböcker om exempelvis sprängteknik, farmakologi eller svetsning tilläts inte för de intagna. Detta för att förhindra hjälp till planerandet av brott. Skönlitteratur skulle finnas för alla även de i isolering. Tidskrifter fanns inte men flera intagna ägde egna prenumerationer (Kjellqvist, 1970).

Sandblad (1973) har skrivit i antologin *Biblioteket kommer* om begreppet social biblioteksverksamhet. Med begreppet menades den verksamhet som riktades mot tydligt identifierbara grupper som kunde ha svårt att använda sig av bibliotekets verksamhet.

Det kunde till exempel handla om fysiskt eller psykiskt funktionshindrade samt människor på olika institutioner. Begreppet var då boken skrevs fortfarande ett vedertaget begrepp men en viss tveksamhet hade börjat märkas. En anledning var att ordet social med sin anknytning till de sociala myndigheterna kunde uppfattas ha en negativ klang.

År 1993 fick kriminalvårdens anstalter ett eget budgetansvar vilket innebar att det inte fanns någon myndighet som såg till att det fanns biblioteksverksamhet på anstalterna (Franzén, 1996). Anstaltsfängelserna tävlade med andra fritidssysselsättningar för att få finansiering. En del anstalter ordnade egna avtal med kommunbiblioteken och vissa anstalter valde att själva ha sina egna bibliotek (Ljødal & Ra, 2011). Flera anstalter valde också att säga upp sina avtal med folkbiblioteken (Franzén, 1996).

I Eks (2014) utredning står att tiden på häkte och anstalt ska var konstruktiv och att fokuset ska ligga på utbildning och på rehabilitering. Hon skriver att fängelsebiblioteken är en viktig resurs i det arbetet. Biblioteket blir ”som ett fönster mot världen utanför” (s. 6). Det kan också bidra med information inför frigivningen och vara ett ställe där den intagne får göra egna, fria val och läsa böcker som hen valt själv. Denna frihet anser Ek vara viktig i en annars mycket regelstyrd verksamhet. Hon skriver vidare att det är viktigt med litteratur som är anpassad efter individens nivå. Detta för att öka läsintresset och få tillgång till böckernas värld och de möjligheter som medföljer.

2.1.3 Samtida lagar och riktlinjer

I IFLA:s *Riktlinjer för biblioteksservice till fångar* (2005) står att fängelsebibliotek i den mån det är möjligt ska använda sig av den senaste informationsteknologin utan att äventyra säkerheten. Fångarna bör ha tillgång till multimediamjukvara och personalen bör ha tillgång till internet och e-post. Då det är möjligt ska de intagna ha övervakad tillgång till Internet för utbildning och för att kunna förbereda sig inför frigivning.

I Fängeslag (2010:203) står att i 4 kap 2 § att en intagen ska ha möjlighet till utomhusvistelse eller till annan fritidssysselsättning. Den intagne bör enligt 4 kap 3 § ha möjlighet att kunna följa det som händer i omvärlden. I 5 kap 1 § står att intagna får inneha böcker, tidningar och tidskrifter om de inte äventyrar ordningen eller säkerheten eller om de inte antas motverka den intagnes behandling.

I *Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten. Riktlinjer* (2007) samt Ek (2014) står att ett bibliotek på en anstalt har flera syften. Det ska bland annat bidra till en bra och tankeväckande fritid, stödja studenter med litteratur, motivera läsovana att ta del av läsning och kultur, visa bibliotekets möjligheter att hjälpa intagna med olika typer av läs- och skrivsvårigheter, skaffa litteratur på andra språk än svenska samt lära intagna att utnyttja bibliotekets resurser för att förbereda denne på frigivning.

De flesta anstalter och häkten upphandlar personal och biblioteksservice från närmaste offentliga bibliotek. Fångarna på en anstalt eller i ett häkte bör kunna besöka biblioteket minst en gång i veckan. De med restriktioner kan få besök av bibliotekarien, också minst en gång i veckan. Så många av de intagna som möjligt bör själva eller med vårdare kunna ta sig till biblioteket och öppettiderna ska vara anpassade så att alla har möjlighet att komma. Biblioteket ska vara trevligt och kännas inbjudande och helst ligga ovan jord. Det ska också finnas en arbetsplats för bibliotekarien som bör ha tillgång till en säker internetuppkoppling samt kunskap om kriminalvårdens regler för användning. Om detta inte är möjligt ska bibliotekarien ha tid för att göra sökningarna på sitt kommunbibliotek (*Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten. Riktlinjer*, 2007).

Från 2008 skedde vissa förändringar i kriminalvårdslagen. Dessa förändringar innebar en större kontroll över de intagnas tillgång till litteratur på så sätt att kriminalvården fick möjlighet att neka eller ta ifrån intagna litteratur som man trodde kunde påverka behandlingen eller säkerheten. Det kunde till exempel handla om tidskrifter som uppmanar till brott eller att människor som var dömda för sexualbrott inte fick ha pornografiska tidskrifter (Justitiekommitténs betänkande 2007/08:JuU6).

2.2 Tidigare forskning

Nedan beskrivs några av de uppsatser som berör ämnet i denna uppsats samt Hedemarks (2009) avhandling om folkbibliotek och Perssons (2012) bok om litteratur och läsning. Efter det följer två exempel på biblioteksverksamhet utanför Sverige, en i Kanada och en i USA.

2.2.1 Läsning, fängelsebibliotek och de intagna

En av uppsatserna som ingår i detta kapitlet har ett mer historiskt perspektiv. Det är Antonsson (2014) som i sin masteruppsats har syftet ”att undersöka framväxten och bruket av fängelsebibliotek under cellfängelseepoken (ca 1841–1946/47) i Sverige.” (s. 7). En ytterligare del till syftet var att undersöka fängelsebiblioteket i relation till begreppet makt. För att svara på den tillhörande delen av syftet använde han sig av Foucaults maktbegrepp. Ett av resultaten i hans undersökning var att läsning betraktades som ett sätt att reformera fångarna och biblioteket var ett instrument för denna reform. Fängelsebiblioteket var också ett sätt att visa på framsteg. De gjorde nytta genom att lära de intagna att läsa och genom att erbjuda ”uppbygglig litteratur.” (s. 68). Läsningen var också bra då den erbjöd sysselsättning, läsning sågs som ett sätt att skapa och upprätthålla ordning och lugn. I den delen av uppsatsen som handlade om fängelsebiblioteket i relation till makt framkom att den makt som utövades av fängelsebiblioteket hade de intagna som målgrupp. Den syftade framförallt till att göra fängelsepredikanter till bibliotekarier och att göra läsare av de intagna. Fångarna skulle också genom läsningen reformera sig själva. Anledningen till att de intagna var frihetsberövade antogs ligga hos individen. Det kunde handla om exempelvis bristande moral eller karaktär. Den intagne kunde dock genom ”uppbygglig läsning” (s. 69) återanpassas till ett liv i frihet. Läsningen bidrog således till att skapa bilden av brottslighet som framför allt ett tecken på brister hos individen.

En uppsats av Wallström & Åström (1998) behandlar biblioteksverksamhet och läsning i fängelser i slutet av 1990-talet. De har gjort en enkätundersökning med intagna och vårdare på ett häkte och en anstalt. De har också gjort intervjuer med intagna samt personal på anstalterna. I undersökningen framkom bland annat att de intagna verkade läsa mer än medborgarna i övriga samhället. Det kunde enligt dem ha att göra med den isolering och sysslolöshet som fanns på anstalterna. Som anledning till varför de läste visade resultatet hos de intagna i undersökningen att de läste för nöje, avkoppling, eskapism, för att lära sig och som tidsfördriv.

Även Schmidt & Gille (2005) skriver i sin uppsats om läsning på fängelser, med fokus på kvinnliga intagna. De har som syfte att ”bidra till en inledande vetenskap kring kvinnliga intagnas läsning; vilken betydelse (mening) de själva tilldelar den eller hur vi kan förstå den.” (s. 6). I deras material framkommer att en viktig funktion hos bibliotekarien är att komma med boktips. I deras material framkommer ett exempel på att en intagen väljer bort litteratur av mer allvarlig karaktär och istället väljer mer lättframförd sådan. Detta för att den allvarligare litteraturen skulle vara för emotionellt och intellektuellt än vad hon för närvarande klarade av. Det framkommer också att anledningen till att de intagna läser kan vara avkoppling, tidsfördriv och förströelse. Det finns inte någon allvarligare anledning till att de läser som exempelvis självförverkligande eller att lära sig nya saker. Det är själva upplevelsen av läsningen som står i fokus.

I d’Aubignés & Ehnevids (2008) ligger fokuset på fängelsebibliotekariens informationsförmedling. De har syftet att undersöka hur ”fängelsebibliotekarier ser på informationsförmedling till intagna med tanke på etiska aspekter.” (s. 4). De kommer fram till att fängelsebibliotekarierna kan ha svårt att förhålla sig neutrala till sin användargrupp. De kan ha svårt att bortse från att det är kriminella människor som de arbetar med. Vissa såg på användarna som individer och vissa utifrån vilket brott de var dömda för. Många av bibliotekarierna i deras undersökning uttryckte att de ville förmedla ”litteratur som de tror är uppbyggande” (s. 70). De skriver också att det förekom begränsningar i vad som förmedlades till de intagna både i medietyp och i litteraturområden och att det kunde upplevas problematiskt att bestämma vilken litteratur som skulle finnas i biblioteken. Författarna beskriver att det är något godtyckligt huruvida en intagen får låna en viss bok eller inte. De kunde inte se något samband mellan vilken profil anstalten hade eller vilket brott den intagne hade begått. Det verkade helt enkelt vara beroende av individuella riktlinjer för anstalten, biblioteken eller bibliotekarien.

Ekstrand (2005) har inom området samhälls- och kulturanalys gjort en diskursanalys med syfte att ta reda på hur några olika texter talar om den intagne och vilka diskurser som finns. Texterna som analyseras är två olika lagar som reglerar kriminalvårdens arbete, Riksdagens regleringsbrev för budgetåret 2005 vad gäller kriminalvårdsstyrelsen och de andra myndigheterna inom kriminalvårdsorganisationen samt en teori-manual till en av kriminalvårdens behandlingar, Brott-Brytet. I sin undersökning kan hon visa på resultat som ser på den intagne som en person som är en säkerhetsrisk för både sig själv och för andra. Bilden av den intagne är ensidig och endimensionell. Den intagne beskrivs som farlig och våldsam och som någon som vill rymma och

inte heller tvekar till att dra med sig andra intagna. En annan bild som målades upp var av den intagne som en person med problem och beteenden som gör att denne begår brott. Brottet sågs som ett symptom på okunskap om hur ett liv utan kriminalitet kan levas. Dessa kunskaper går dock att tillägna sig då alla beteenden ses som förändringsbara.

2.2.2 Folkbibliotek och läsning

Hedemark (2009) har i sin avhandling syftet ”att studera debatter i media för att därigenom nå kunskap om de föreställningar och diskurser om folkbibliotek som dominerar där.” Hon använder sig bland annat av Foucaults teorier om diskurser och dess betydelse för formandet av omvärlden och synen på sanning och kunskap. Denna avhandling handlar om folkbibliotek och inte om fängelsebibliotek men den kan ändå anses vara användbar i denna uppsats då den både studerar tidskriftsartiklar, använder sig av Foucault samt diskuterar synen på låntagarna.

Hon skriver att det i början av 70-talet fanns ett projekt där så kallad kiosklitteratur köptes in till bibliotek för att locka nya låntagare. Det framkom inte många negativa synpunkter på detta utan tvärtom framkom åsikter om att bibliotek allt för mycket representerade finkulturen. Hon beskriver också att det har funnits en stark tro på bibliotekens roll gällande litteraturförmedling till i första hand eftersatta grupper och att det har funnits en vilja att sätta sig in i människors situationer. Det har alltså inte enbart handlat om att berätta för låntagarna vilken litteratur de bör läsa.

En diskurs, den *bokliga diskursen*, kunde Hedemark (2009) finna i sitt material från 1970-talet fram till 1992, men hon kunde också från tidigare forskning se att den fanns redan i början på 1900-talet. I den diskursen kunde hon se att biblioteken hade en stark funktion som motvikt till kommersialismen. I detta fanns en betoning på kvalitetslitteratur. Till exempel ansågs kvalitet vara mycket viktigt i inköspolicys. Det fanns inga direkta diskussioner om vad som egentligen var kvalitetslitteratur utan det verkade handla om ett försanthållande om att det var skönlitterära klassiker som det handlade om. I synen på låntagarna visades att biblioteket ansågs ha en bildande och en fostrande roll. Låntagarna framställdes som om de inte visste vad som var bäst för dem och som att om de skulle få välja helt fritt skulle de framförallt välja ”den banala underhållningslitteraturen” (s. 150).

I slutet av 1900-talet visade hennes resultat på en ökning av den informationsförmedlande diskursens inflytande och den bokliga fick stå tillbaka. I denna diskurs ansågs biblioteken verka för ett formellt lärande och inte längre den folkbildning som var viktig inom den bokliga diskursen. Förmedling var ett centralt begrepp inom denna diskurs. Bibliotekens roll var således att på ett neutralt sätt förmedla information för att användaren själv skulle kunna välja.

Persson (2012) gör i sin bok *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning* en granskning av de föreställningar som är sammankopplade med litteratur och läsning i vår samtid. Han skriver att några av de viktigaste dragen i myten om den goda litteraturen bland annat är att dess godhet är förgivettagen, att den goda

kulturen har som syfte att motverka den dåliga, att det finns en stark koppling mellan god kultur och god moral, att den goda kulturen automatiskt har goda konsekvenser och att kultur verkar disciplinerande. Han skriver också att det finns en föreställning inom myten om den goda litteraturen att det viktigaste är att man läser överhuvudtaget och inte vad man läser.

2.2.3 Exempel från Kanada och USA

Kim (2014) beskriver ett biblioteksprojekt på volontärbasis på en anstalt i Kanada. Hon skriver att många fängelser har ett rum med böcker men att de saknar bibliotekarie. Detta trots att det finns ett direktiv från Correctional Services of Canada¹ som säger att de intagna ska ha liknande biblioteksservice som övriga samhället. I projektet bestod boksamlingarna bland annat av böcker, gallrade från publika bibliotek samt nya eller begagnade böcker som hade skänkts. Böckerna kategoriserades sedan av en erfaren folkbibliotekarie efter genre och märktes med färgade prickar utifrån populära kategorier. En svårighet med fängelsebibliotek är censur. Hon skriver att censuren ofta är baserad på antika idéer om vilken typ av böcker de intagna så att säga *bör* läsa. Det finns dock ingen särskild guide om vilka böcker som är förbjudna utan vakterna på anstalten går igenom de böcker som ska in för att se om det finns några som de intagna inte får läsa. Tidskrifter och böcker med hårt omslag är dock förbjudna och oftast true crime-böcker, även fast de ofta är skrivna utifrån offers perspektiv. Många av de intagna älskar att läsa, vissa för att lära sig saker och vissa för att de är uttråkade.

Även Vogel (2009) beskriver svårigheterna med förbjudet material, dock i fängelser i USA. Hon skriver att det är varje fängelsebibliotekaries ansvar att utveckla och underhålla en policy gällande fängelsebibliotekets samlingar. Denna policy ska vara baserad på professionell biblioteksetik och ska kunna hantera motstånd. Bibliotekarierna kan enligt henne ha svårt att förhålla sig subjektivt till de samlingar de arbetar med. Vissa fängelsebibliotekarierna väljer att inte köpa in sådant som de själva inte tycker är läsvärda till exempel romantiska noveller eller thrillers.

2.3 Relevans för denna studie

Den tidigare forskningen kommer att användas för att sätta de empiriska resultaten i ett sammanhang. Forskning om fängelsebibliotek och läsning genom historien fram tills idag kommer att användas och jämföras med resultaten som framkommer om just fängelsebibliotek och läsning i denna uppsats. Hedemarks (2009) och Perssons (2012) bidrag till den tidigare forskningen kommer att användas som jämförelse. Resultaten i denna uppsats som handlar om den intagne i relation till läsning och litteratur kan jämföras med deras forskning om synen på läsning och litteratur i det övriga samhället eller i en folkbibliotekskontext. Deras forskning kommer också att jämföras med det som framkommer i denna uppsats om fängelsebibliotekens roll.

¹ Kanadas motsvarighet till svenska Kriminalvården (jmf Wikipedia, 2018)

3. Metod och teori

3.1 Val av metod och teori

Resultaten i denna uppsats kommer att analyseras med hjälp av diskursanalys och några av de begrepp som hör metoden till. De tre begreppen är *subjektsposition*, *ute-stängningsproceduren förbudet* och *makt*.

Diskursanalys är både en metod och en teori. Det innebär att diskursanalys både tillhandahåller särskilda tillvägagångssätt för genomförandet av en studie samt sätt för att analysera empirin. De senast 20 åren har användandet av denna metod och teori ökat. Många olika studier inom flera olika discipliner görs med diskursanalys och det har utkommit handböcker på området. Diskursanalys är ofta använt vid studiet av makt eller maktrelationer. Det kan till exempel handla om vem som har rätt att uttala sig i en viss fråga. Det kan också handla om övergripande diskurser som formar den sociala verkligheten eller om särskilda diskursers konkurrens om tolkningsföreträde. Den som är mest förknippad med diskursanalysen är Michel Foucault (Bergström & Ekström, 2018). Jag kommer i detta avsnitt att använda mig av Foucaults (1993) *Diskursens ordning* men också av sekundärlitteratur som har tolkat Foucault bland annat Bergströms & Ekströms (2018) kapitel ”Tre diskursanalytiska inriktningar” i Boréus, K. & Bergströms *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Wildemuths (2009) *Applications of social research methods to questions in information and library science*, Nilssons (2008) *Foucault: en introduktion*, Winther Jørgensen & Phillips (2000) *Diskursanalys som teori och metod* samt Hedemarks (2009) *Det föreställda folkbiblioteket. en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970–2006*

3.2 Diskursanalys

Wildemuth (2009) skriver om diskursanalys att människor inom en viss gemenskap har ett gemensamt tolkningsutrymme. En del av diskursanalys är just att identifiera dessa tolkningsutrymmen. I denna undersökning blir Biblioteksbladet denna gemenskap inom vilket ett gemensamt tolkningsutrymme skapas. Denna gemenskap förväntas delas av de, kanske framförallt bibliotekarier, som läser biblioteksbladet och som har en gemensam referensram för sina åsikter.

Inom diskursanalys är synen på språket en viktig del. Språket studeras som den plats där mening uppstår, och betraktas som ett socialt system med en egen logik. Denna logik är med och skapar människans verklighet. Foucault är den centrala gestalten i detta sammanhang och det är enligt honom i språket som sociala relationer blir synliga (Neuman, 2003).

Översättaren till Foucaults *Diskursens ordning* Mats Rosengren gör i noterna ett försök till att förklara begreppet diskurs för en svensk läsare:

Franskans *discours* har många betydelser som inte fångas av svenskans *diskurs*. Några av de vanligaste är *tal*, *föreläsning* och *prat*. Foucault använder dock för det mesta termen i två andra betydelser: dels i en mer generell och teknisk mening som namn på alla skrivna eller yttrade fraser, alltså som en motsats till det abstrakta språksystemet *langue*, dels i en för Foucault alldeles särskild bemärkelse, nämligen som namn på hela den praktik som frambringa en viss typ av yttranden [...] (s. 57).

Bergström & Ekström (2018) gör en tolkning av Foucaults definition av begreppet diskurs och skriver att en diskurs kan ”beskrivas som ett regelsystem som legitimerar vissa kunskaper men inte andra och som pekar ut vilka som har rätt att uttala sig med auktoritet.” (s. 258). Det är denna definition av ordet diskurs som kommer att användas i denna uppsats. I denna uppsats kommer således försök göras att genom artiklarna i *Biblioteksbladet* finna dessa regelsystem, och därigenom se vilka kunskaper som legitimeras samt vilka som har rätt att uttala sig.

3.2.1 Makt

Den ovan beskrivna synen på diskurs innebär konsekvenser för synen på *makt*. Makt anses vara något som sker i utveckling mellan människor och innebär begränsningar för en del och möjligheter för andra. Det är alltså inte något som utövas av eller mot någon utan ett samspel (Bergström & Ekström, 2018). Makten skall således inte ses som förtryckande utan som produktiv. Foucaults syn på makt och kunskap innebär för honom att det är omöjligt att finna sanningen. Målet med diskursanalys är inte att finna den objektiva sanningen utan diskursen i sig är föremålet för analys (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Detta innebär att syftet med denna uppsats inte är att finna sanningar om till exempel läsfrekvens hos intagna eller vilken litteratur de intagna har önskat läsa. Intressant är istället att se hur *föreställningar* om till exempel läsfrekvens eller önskad litteratur har sett ut. Hur har diskussionerna sett ut kring detta och vilka är det som har diskuterat? För att urskilja maktrelationer i materialet har tankegångar kring vilka som uttalar sig i artiklarna, vilka som har skrivit artiklarna, det som sägs i artiklarna samt eventuellt motstånd som visas, funnits med under hela arbetet med det empiriska materialet.

3.2.2 Utestängningsproceduren förbudet

Bergström & Ekström (2018) skriver att diskurser också är dynamiska då dessa system av regler kan förändras. De innehåller också vissa övertygelser om världen vilket leder till en kontroll och organisering av människor utifrån dessa övertygelser. Denna kontroll och organisation sker genom det som kallas för utestängningsprocedurer. Foucault (1993) skriver om dessa utestängningsprocedurer att den tydligaste och mest välkända av dem är *förbudet*. Det handlar om att alla vet vad som är tillåtet att säga, när och av vem. De diskurser där utestängningsproceduren blir som tydligast är de om sexualitet och om politik. För att i det empiriska materialet till denna uppsats kunna se denna procedur har frågor till materialet ställts om vem som säger vad och vilka som inte är synliga i diskussionen. Alltså både de som har fått plats och de som inte har fått plats har varit av intresse. För att ta reda på vad som inte får sägas har, när flera uttalanden som liknar varandra funnits, frågan ställts om det finns uttalanden som påvisar motsatsen eller dikotomier. Om dikotomier eller motsatser inte har syntts skulle det kunna tyda på att något inte ansågs tillåtet att uttala sig om.

3.2.3 Subjektsposition

Drivmedlet i utestängningsmekanismerna är den etablerade kunskapen. Det är denna som bestämmer vad som är tillåtet att säga, på vilket sätt och av vem. Denna kunskap medverkar till att skapa *subjektspositioner*. Med subjektsposition menas ”ramar för mänskligt handlande som skapas i diskursen (Bergström & Ekström, 2018, s. 258). Dessa positioner avgör vilket utrymme ett subjekt har att agera på. Då någon bryter mot de gränser som är skapade inom en diskurs till exempel genom att bete sig på ett sätt eller säga något som inte förväntas av en viss person uppstår det som kallas för diskursbrott (Axelsson & Qvarsebo, 2017). Hedemark (2009) skriver i sin avhandling att ett subjekts medvetna inflytande på diskurser är begränsade. Subjekten agerar inom diskursens ramar och det är inte möjligt att befinna sig utanför diskurser. Om begreppet subjektsposition skriver hon att det är olika roller som grupper av människor kan ha i förhållande till diskurser. För att finna de positioner de intagna har kunnat ha i relation till fängelsebibliotek och läsning har utsagor från det empiriska materialet om de intagnas handlingsmöjligheter använts. Uttalanden i artiklarna har även använts för att visa vilka egenskaper de intagna har ansetts ha samt hur de har framställts på andra sätt.

3.3 Urval och avgränsningar

Hedemark skrev 2009 en avhandling med syfte att ”studera debatter i media för att därigenom nå kunskap om de föreställningar och diskurser om folkbibliotek som dominerar där.” (s. 13). Hon ser media som ”förmedlare och gestaltare av särskilda beskrivningar och representationer” (s. 16). Detta, menar hon, kan påverka människors inställning till det undersökta objektet. I denna uppsats är det den läsande fången och fängelsebiblioteket som är de undersökta objekten och Biblioteksbladet är det media som skulle kunna påverka läsarnas inställning och åsikter om de intagna och fängelsebibliotek.

Biblioteksbladet är medlemstidning för Svensk Biblioteksförning och vill också vara ett av de ledande organen för biblioteksdebatt. Tidningen ska spegla föreningens verksamhet, åsikter och ställningstaganden. Tidningen ska dock också genom att ge utrymme åt olika åsikter väcka debatt (Biblioteksbladet, 2018). Svensk Biblioteksförning arbetar på medlemmarnas uppdrag för att öka kunskapen om bibliotek och för att stärka förutsättningarna och möjligheterna för biblioteken (Biblioteksförningen, 2018). De har i över hundra år verkat för angelägna bibliotek med mycket hög kvalitet (Biblioteksförningen, 2018b). Tidskriften är den ledande branschtidskriften för och om bibliotek och hade 2016 en upplaga på 4100 exemplar. Den vänder sig till verksamma inom biblioteksverksamhet och också till politiska beslutsfattare, kulturarbetare och en intresserad allmänhet (Biblioteksbladet, 2018b). Tidningens första syfte var att främja moderföreningens syften. Förhandlingar och föredrag vid föreningens årsmöten skulle göras offentliga och det skulle också finnas utrymme för sådant som var angeläget för föreningen. Bok- och biblioteksväsendet avhandlades i ”korta, populärt hållna uppsatser” (s. 64).

Det finns andra möjliga organ som hade kunnat användas istället för Biblioteksbladet till exempel Tidskriften BiS (Bibliotek i samhälle, 2018). Denna är dock en uttalat

socialistisk tidskrift och valet gjordes därför att använda enbart Biblioteksbladet där flera politiska riktningar kan ha getts utrymme.

Uppsatsen handlar också enbart om fängelsebibliotek i Sverige. Det hade absolut gått att göra en undersökning om andra delar av världen också men ett annat organ än Biblioteksbladet hade då varit mer användbart. Att valet gjordes att uppsatsen enbart ska handla om fängelsebibliotek i Sverige beror på att fängelser och fängelsebibliotek fungerar på mycket olika sätt i olika delar av världen. Det är rimligt att tänka sig att det i en uppsats av denna storlek är en god idé att hålla sig till ett land. Att det blev just Sverige som valdes beror på att uppsatsen framför allt kommer att läsas av biblioteksintresserade i Sverige.

Undersökningsperioden är mellan 1963 och 2018. År 1963 kom den första artikeln i Biblioteksbladet som på något sätt behandlade ämnet fängelsebibliotek. Detta är troligtvis ingen slump. Några år tidigare, 1958 övertogs ansvaret för anstaltsbiblioteken av kommunbiblioteken (Kjellqvist, 1970). Det blev således mer angeläget för Biblioteksbladet att skriva om då tidskriften vid den perioden hade ett stort fokus på folkbibliotek. Det blir också en intressant period att undersöka eftersom både folkbiblioteken och fängelsebiblioteken hade samma huvudman. Detta innebar också att det ofta var samma bibliotekariéer som arbetade på folkbiblioteken och anstaltsbiblioteken.

3.4 Tillvägagångssätt

Bergström & Ekström (2018) beskriver flera steg i hur en diskursanalys kan genomföras. Det första steget är att formulera en forskningsfråga som ansluter till en diskursanalytisk tradition. Forskningsfrågan i denna uppsats är att undersöka hur föreställningar om den intagne ser ut, i relation till litteratur, läsning och fängelsebibliotek. Frågan ansluter till en diskursanalytisk tradition genom att den inte är ute efter en objektiv sanning utan är intresserad av bilden av den intagne.

Bergström & Ekström (2018) poängterar dock att den diskurs man vill studera inte finns tillgänglig att bara gå ut och hämta. Man måste därför fundera på och ha argument för hur man vill avgränsa och samla in materialet. Nästa steg är att välja begrepp och göra ett urval. I det innebär att avgöra var ens empiriska material ska hämtas från, göra en tidsmässig avgränsning och sedan välja ut de texter som man anser speglar den valda diskursen. I denna studie gjordes ett första urval att använda sig av artiklar i tidskriften Biblioteksbladet. Mer om valet av tidskrift går att läsa i avsnittet om material. Alla artiklar som rörde fängelsebibliotek och läsning valdes ut och sorterades kronologiskt. De fysiska exemplaren studerades på Kungliga biblioteket i Stockholm. Då det fanns en innehållsförteckning tillgänglig användes denna för att hitta artiklar men då många rubriker var otydliga kontrollerades dessa extra noga för att inga artiklar om fängelsebibliotek skulle förbises. Då innehållsförteckning saknades kontrollerades innehållet i hela tidskriften. I de digitala exemplaren gjordes sökningar med datorns sökfunktion. Sökorden var fängelse, anstalt, kriminal och häkte. Dessa sökord gav ett tillfredsställande resultat. Artiklar som handlar om fängelsebibliotek bör åtminstone innehålla något av de ovan nämnda sökorden. Alla artiklar som

handlade om fängelsebibliotek valdes ut. Artiklarna lästes sedan igenom ett par gånger till och de artiklar som handlade om den intagne i relation till läsning, litteratur och fängelsebibliotek valdes ut, sammanlagt blev det 41 artiklar. I relation till hur många artiklar som har getts ut under hela *Biblioteksbladets* historia kan 41 stycken anses vara lite. I det senaste numret av *Biblioteksbladet* (2018c) fanns ca 40 artiklar totalt. I de äldsta numren av tidskriften var dock antalet artiklar betydligt färre men också betydligt längre.

Decennium	Hur många artiklar
1960-talet	10
1970-talet	11
1980-talet	1
1990-talet	3
2000-talet	11
2010-talet	5

Tabell 1. Hur många artiklar i *Biblioteksbladet* som behandlade intagna i relation till fängelsebibliotek, litteratur och läsning.

Dessa artiklar sorterades sedan in under de olika teman som framkom vid genomläsningarna av materialet. Sedan applicerades de olika diskursanalytiska begreppen. Mer om hur begreppen användes finns att läsa i avsnitten ovan. Den tidsmässiga avgränsningen löste sig självt då det före 1963 inte förekom artiklar i *Biblioteksbladet* om fängelsebibliotek och läsning. De som har skrivit artiklarna är intagna, bibliotekarier och sådana som får sägas representera biblioteksverksamhet till exempel reportrar på *Biblioteksbladet*. I vissa fall finns ingen uttalad författare utan enbart en signatur. I andra fall finns ett namn men ingen beskrivning av vem personen i fråga är. Det går ibland att utifrån artiklarna lista ut vem författaren är men inte i alla fall. I de fall då artikelförfattaren är uttalad eller då det går att lista ut vem denne är så beskrivs det i resultatdelen i samband med att artikeln beskrivs.

3.5 Metoddiskussion

Att använda sig av diskursanalys i denna uppsats var ett lämpligt val. Uppsatsen handlar om intagna på anstalt och ett tydligt maktperspektiv finns således. Då syftet är att studera föreställningar om ett fenomen blir diskursanalys en lämplig metod och teori. Det finns naturligtvis andra maktteorier- eller modeller som hade kunnat användas. Dock ansågs att de valda begreppen kunde vara användbara i denna uppsats. Om man plockar isär diskursanalysen i olika delar blir delarna var och en för sig inte särskilt användbara utan det var helheten samt det alltid närvarande maktperspektivet

som kändes relevant för denna uppsats. Hade andra metoder och teorier använts hade ett annat syfte med undersökningen behövts och resultaten hade således blivit annorlunda. Svårigheterna med användandet av denna metod och teori är att det inte finns *ett* tydligt sätt för hur genomförande och tolkning ska ske. Den är öppen för tolkning och är därför beroende av uttolkaren.

4. Resultat och analys

Två olika diskurser framkom i det empiriska materialet. Jag har valt att kalla dessa för *Någon annans val* och *Den intagnes val* då det är inställningen till vem som anses kunna välja litteratur till den intagne som skiljer sig åt mellan diskurserna. Inom dessa diskurser framkommer olika föreställningar om den intagne. Dessa föreställningar visar på olika roller som de intagna kan ha, det som inom diskursanalys kallas för subjekspositioner. Dessa subjekspositioner har jag valt att kalla för *Den inkompetente fången*, *Den kompetente fången* och *Den kriminella fången med psykiska svårigheter*.

Nedan presenteras och analyseras först diskursen *Någon annans val* samt subjekspositionen *Den inkompetente fången* som är tydligast förekommande inom denna diskurs. Sedan presenteras diskursen *Den intagnes val* och subjekspositionen *Den kompetente fången* som är den subjekspositionen som framkom tydligast inom denna diskurs. Den tredje subjekspositionen, *Den kriminella fången med psykiska svårigheter* går inte att knyta lika tydligt till någon av diskurserna utan kan antas vara förekommande inom båda. Den presenteras sedan. Till varje diskurs diskuteras också fängelsebibliotekets roll. Det empiriska materialet analyseras också till varje diskurs med hjälp av begreppen *makt* och *förbud*

4.1 Någon annans val

Diskurser är vad Bergström & Ekström (2018) beskriver som ett regelsystem där vissa kunskaper legitimeras och där de som har rätt att uttala sig framhävs. Inom diskursen ”*Någon annans val*” diskuteras den goda litteraturen, censur och urval samt inställningen till detta.

Inom denna diskurs finns ett medvetande om den goda litteraturen och man anser att det är bättre för den intagne att läsa det som har klassats som god litteratur. Det finns också ett antagande om att någon annan än den intagne själv kan vara med och välja vad de intagna ska läsa. Inställningen till censur är inom denna diskurs dubbel. Utåt sett säger man att censur inte är önskvärt men det framkommer ändå att det görs en viss begränsning av urvalet för de intagna.

Ett exempel på en artikel som diskuterar den goda litteraturen är en artikel av Hjertäter (1974) som har egna erfarenheter av fängelse. ”Det fodras tid och personal för att få läsare att välja kvalitativt goda böcker. Det fodras tid och personal för att få läsare att diskutera anledningen till varför man bör välja böcker, som är ett led i medvetandegörandet.” (s. 271). Här visas att det finns litteratur som anses vara god. I denna artikel är det en före detta intagne som skriver medan det i de flesta andra artiklarna är biblioteksrepresentanter som uttalar sig. Det är också dessa biblioteksrepresentanter som ofta har haft möjlighet att begränsa eller utöka urvalet av litteratur för de intagna.

I exemplen nedan blir en tvetydig inställning till censur tydlig. Utåt sett sade man att man inte ägnade sig åt någon censur och att man inte tyckte att censur var någonting positivt. När specifika situationer har beskrivits har det dock visat sig att det förekom en viss censur.

Ett exempel på denna tvetydighet kring censur är en artikel av signaturerna ph och JT (1969) ”böckernas värld är ständigt växande och lika villsam som lockande att ge sig in i. ”Bibliotekarien – den fackutbildade vägvisaren – har en stor uppgift att fylla bland anstaltens människor [...]” (s. 321). Utan censuren kunde bibliotekarien bli en vägledare som kunde hjälpa till att hitta litteratur som då inte var villsam och lockande. Artikeln visar också återigen på en tanke att det fanns böcker som kanske inte var lämpliga att läsa. Censuren var borta vilket ansågs positivt men någon typ av gränsdragare verkar ha behövts i valet av läsning. I denna artikel är det en intagen som har fått möjlighet att göra sin röst hörd.

Ytterligare ett exempel på en dubbel inställning till censur visas av Franzén (1969), stadsbibliotekarie i Kumla och på anstalten i Kumla. Hon poängterade i artikeln att de inte hade censur på anstalten men:

besvärligast att klara upp är narkomanernas intresse för litteratur om kemi och läkemedel. De har rätt att läsa allt, men psykologerna ser inte gärna att vi ger dem dessa slags böcker. Ibland kan vi ju försöka låtsas som om all kemisk litteratur var utlånad i staden. I längden går dock inte detta. Kanske har det inte heller någon större betydelse om de lånar böckerna hos oss eller i hemortens bibliotek efter frigivningen. (s. 328).

Exemplet ovan kan vara ett exempel på hur man inte ansågs tycka att censur hörde hemma på biblioteken. Eventuellt kände man av ett tryck från personal på anstalten som kunde vara svårt att värja sig mot

Ett till exempel som visar på en något dubbel inställning till censur är av Bergstedt (2005b). I artikeln uttalar sig en bibliotekarie i Malmö som:

personligen aldrig [har] upplevt att det varit några problem med censur av ”olämpliga” böcker. Men jag gör själv ett urval när jag väljer ut böcker till vagnen, påpekar hon. -Jag tar till exempel inte med vapenböcker. Om någon däremot frågar efter en sådan bok tar jag med den till nästa gång om den finns på biblioteket. Hon tycker inte att kriminalvården ska censurera litteratur. (s. 11).

Hon ”är emellertid inte särskilt oroad och anser inte att censuren är ett stort problem.” (s. 11). Åsikterna här visar på en något komplex inställning till censur. Den ansågs inte vara ett problem, kriminalvården bör inte censurera men hon gör själv ett val att ta bort sådan känslig litteratur som skulle kunna utsättas för censur.

Utöver de som citerats ovan tar även Svensson (1965) och Lindberg & Lundkvist (1969) upp hur litteratur kan anses vara *god* eller inte. Det framkommer också i ytterligare flera artiklar att någon annan än den intagne själv, till exempel en bibliotekarie, skulle kunna vara till god hjälp i valet av litteratur och att det verkar ha funnits

en ambivalent inställning till censur (ph & JT, 1969; Franzen 1969; Eriksson, 1969; Bergstedt, 2005b; Ekström, 2007).

De flesta av artiklarna som är med och visar denna diskurs kom år 1969 och resten kom efter 2005. Detta är ett stort hopp i tiden. År 1969 påbörjades ett projekt med utökad biblioteksverksamhet på Hall och Håga och ett fängelsespecialnummer gavs ut av Biblioteksbladet. De artiklarna som kommer från 1969 är alla från det numret. År 1972 då projektet utvärderades släpptes ett nytt fängelsespecialnummer och alla artiklar som har använts i denna uppsats som är från det året kommer från det numret. Kanske ansågs det inte efter detta projekt att censurfrågor var något som behövde diskuteras mer. Det går inte att utläsa vad orsaken var men intressant är att det ca 40 år senare kom fler artiklar som hanterar censurfrågor. Den något ambivalenta inställningen till censur som fanns i slutet på 60-talet verkade finnas kvar 2005 när de nyare artiklarna kom.

I flera artiklar framkommer just tanken om den *goda* litteraturen. Detta gör att ett intryck ges av att den litteratur som inte kan anses vara god på något sätt skulle innebära risker. Dessa artiklar går att jämföra med det som Persson (2012) beskriver som myten om den goda litteraturen. Han menar att den goda litteraturen fungerar som en motvikt till det onda, vilket blir jämförbart med bland annat artikeln av signaturen ph och JT (2069) som talar bibliotekariernas roll i förmedlandet av den goda litteraturen och inte av den litteratur som omtalas som ”villsam och lockande”. I Hjertsäters (1974) artikel omnämns att böcker kan vara ”ett led i medvetandegörandet.” Även detta går att se i myten om den goda litteraturen där den goda kulturen ansågs ha goda konsekvenser.

Resultatet går också att jämföra med d’Aubignés & Ehnevids (2008) uppsats där många av bibliotekarierna i deras undersökning uttryckte att de ville förmedla ”uppbyggande” (s. 70) litteratur. Detta tema om den *goda* litteraturen verkar vara synnerligen livskraftigt då det fortfarande 2008 uttrycks liknande åsikter gällande litteratur till de intagna. Ordvalet har ändrats från ”god” litteratur till ”uppbygglig” sådan. Denna skillnad i ord för lätt tankarna bakåt i tiden till början av 1900-talet då intagna, som beskrivs i avsnittet under tidigare forskning, i vissa fall kunde få låna etiskt föstrande, undervisande och allmännyttiga böckerna.

Även Antonssons (2014) uppsats om fängelsebibliotek under cellfängelseepoken behandlar den goda litteraturen. Han skriver att fångarna genom att läsa skulle reformera sig själva. I uppsatsen används ordet uppbygglig om viss litteratur, och genom den skulle den intagne återanpassas till ett fritt liv. I hans uppsats kommer han fram till att läsningen bidrog till att skapa en bild av att brottslighet var ett tecken på brister hos individen. Denna tanke går att skönja även i mitt material trots att det har gått ett antal år.

Vogel (2009) beskriver också svårigheterna med material som är förbjudet. Bibliotekarier kan enligt henne ha svårt att förhålla sig subjektivt till de samlingar de arbetar med vilket går att jämföra med resultatet i denna studie. Hon kommer fram till att vissa fängelsebibliotekarier själva väljer att inte köpa in sådant som de inte tycker är

läsvärt till exempel vissa genrer. Detta är jämförbart med en vilja att inte rekommendera annat än den *goda* litteraturen.

4.1.1 Subjektspositionen Den inkompetente fången

Inom diskursen ”*Någon annans val*” blir en subjektsposition mycket tydlig. Denna position har jag valt att kalla för ”Den inkompetente fången”. Den intagne beskrivs här som en ovan läsare som är i behov av lättlästa böcker eller som aldrig förr har besökt ett bibliotek eller läst en bok. Hedin (1974) som arbetade som bibliotekarie på anstalt i Umeå skrev ”På de slutna institutionerna och i den uppsökande verksamheten över huvud taget måste vi få ett urval som är så brett att vi kan kommunicera även med den läsovana, med de språkligt mest handikappade.” (s. 273). I Jordahls (2002) artikel säger en bibliotekarie ”Det är många som har läst sin första bok här på häktet.” (s. 6) och i Aases (2015) artikel uttalar sig också en bibliotekarie ”Andra har kanske aldrig varit inne i ett bibliotek och jag har hört kommentaren ’oj, är alla böcker i bokstavsordning? ’ när de kommit hit.” (s. 14).

Det finns även andra exempel som på andra sätt målar upp en bild av den intagnes okunnighet vad gäller böcker och bibliotek.

Enge (1972) som arbetade med biblioteksverksamheten på Hall och Håga skrev ”för andra innebär häktet också deras första kontakt med ett bibliotek och då kan det ha sina sidor att klargöra principerna: att jag inte säljer böcker, att vi inte har westernböcker, men att det finns en hel massa andra böcker, som också är värda att läsa.” (s. 300). Denna artikel kan anses vara ett tecken på att de intagna kunde ses som okunniga gällande biblioteksverksamhet då några av bibliotekens grundfunktioner behövde förklaras.

Det finns flera exempel på hur böckernas utseende kunde anses ha haft betydelse för de intagna. I Hallbergs (1963) artikel om fickböcker på fängvårdsanstalt skrevs: ”På premiärdagen kunde internerna förse sig med färgglada, lockande fickböcker uppställda i ställ skänkta av bokhandeln.”

Även i phs & JTs (1969) artikel nämns färgsättningen på litteraturen. Signaturen Ph skriver ”En person med läsintresse och långt straff förefaller lätt till kolorerad veckopress sedan han avverkat det befintliga biblioteket” (s. 321). I denna artikel liksom i den ovan visas hur utseendet på litteraturen verkar ha spelat en roll. I detta fall ges ordet kolorerad en negativ klang.

I Malmgren-Neales (1990) artikel var det visserligen inte färgerna som var det viktigaste utan istället bokens framsida. ”I eftermiddagens diskussionsgrupp var man ense om att om man vill locka läsovana i fångelser att läsa är bokens utseende av stor betydelse. Helst ska framsidan likna sådana böcker som man läst tidigare eller sett kompisarna läsa.” (s. 277).

Inom denna subjektsposition skapas en föreställning om den intagne som mycket ovan vid litteratur. De intagna beskrivs som att de är ”läsovana och [att] många aldrig

har besökt ett bibliotek utanför murarna.” (Kjellqvist, 1969s. 315). Eller som ”människor som inte brukar gå på biblioteket” (Lundström, 1973 s. 221). I en annan artikel står: ”Dessutom finns det många som har läs- och skrivsvårigheter. Då är det viktigt att hitta vettiga lättlästa böcker till dem. (Wahlstedt, 1995 s. 144). Liknande uttalanden finns i fler artiklar (Hedin, 1974; Forsberg & Sällberg, 1976; Jordahl, 2002; Ekström, 2008b; Zorn, 2014 och Aase, 2015).

Den bild som skapas av den intagne som läsovan och okunnig kring litteratur och böcker går inte att finna i någon av den tidigare forskningen. I Kim (2014) beskrivs istället att många intagna tycker mycket om att läsa, både av uttråkning men också för att lära sig nya saker. I Wallströms & Åströms (1998) undersökning framkom att intagna verkade läsa mer än befolkningen i övrigt. Inte heller någonstans i den tidigare forskningen nämns att böckernas utseende skulle vara av stor vikt för de intagna.

Den kolorerade veckopressen samt de färgglade fickböckerna som omnämns är troligtvis det som i Hedemarks (2009) avhandling omnämns som kiosklitteratur. Hon skriver att det i början av 70-talet köptes in mer av den typen av litteratur. Artiklarna i denna uppsats som behandlar kiosklitteraturen är från 1960-talet och eventuellt är det därför som en något mer negativ syn på den typen av litteratur framkommer i materialet i denna uppsats än vad som framkommer i Hedemarks studie där inköp av denna typ av litteratur sågs som ett sätt att inte bara köpa finkultur utan istället lyssna på låntagarna.

4.1.2 Fängelsebibliotekets roll

Inom denna diskurs verkar bibliotekets roll vara den som fungerar som litteraturförmedlande av kvalitetslitteratur, samt biblioteksutbildande. Det är inte vilken litteratur som helst som ska förmedlas utan den *goda* litteraturen. I flera av artiklarna förekommer exempel på hur bibliotekarien skulle kunna ha en viktig roll att spela. Utsagorna om den goda litteraturen går att känna igen från resultatet i Hedemarks (2009) avhandling där hon beskriver synen på låntagarna. Hon kommer fram till att biblioteket ansågs ha en fostrande roll och att låntagarna inte själva visste sitt eget bästa då det gällde val av litteratur. Om de skulle ha haft ett helt fritt val skulle de således ha valt ”den banala underhållningslitteraturen” (s. 150). Vad gäller censur eller urval inom denna diskurs verkar bibliotekets roll vara att förespråka ett fritt val av litteratur men samtidigt verka för ett begränsat urval. Flera av artiklarna ger exempel på hur de som uttalar sig anser att censur inte bör finnas men att de sedan i urvalet av litteratur ändå ägnar sig åt en viss censur. Rollen hos biblioteket blir här att säkerställa att de intagna får tillgång till rätt sorts litteratur. I diskursen om den inkompetente fången skapas också en bild av den intagne som tvärtemot vad den tidigare forskningen säger framställs som okunnig kring litteratur och läsning.

4.1.3 Utestängningsproceduren förbudet och makt

Subjektspositionen ”Den inkompetente fången” har påverkat den intagnes utrymme att agera. Det framkommer att bibliotekarierepresentanter har haft en större makt att agera och de intagna en mindre. Det är de som representerar biblioteken som här

skapar en bild av de intagna som okunniga eller ovana och inga intagna kommer till tals i artiklarna. Att de intagna utmålas som okunniga gör att de får en lägre status än bibliotekarierna och bibliotekarierna blir således de som kan utöva makten. Men som Winther Jørgensen & Phillips (2000) skriver så är makten produktiv, det finns makt och även motstånd mot makt. I nästa diskurs som beskrivs i uppsatsen, *Den intagnes val* framträder i motsats till denna diskurs en bild av den intagne som storläsare. Bilden av den intagne som okunnig kring litteratur och läsning står således inte oemotsagd.

De intagna och representanter för bibliotekssektorn verkar ha haft en liknande inställning till den *goda* litteraturen de verkade båda anse att en bibliotekarie skulle kunna vara till stor nytta i valet av att förmedla den *goda* litteraturen. Vad gäller Foucaults begrepp *förbudet* där den tydligaste av dem är vad som är tillåtet att säga och av vem verkar det vara helt förbjudet att uttala sig positivt om någon annan sorts litteratur än den *goda* litteraturen. Det verkar heller inte vara möjligt att påstå att den *goda* litteraturen är någonting annat än just *god*. Om man också jämför med resultatet från Hedemarks (2009) avhandling samt Perssons (2012) bok så framkom även i dessa utsagor om kvalitetslitteratur och den *goda* litteraturen. Det verkar alltså som att detta inte är specifikt för fängelsebibliotek utan för hela samhället.

Det går att urskilja *förbudet* även när det handlar om censur. Den lite ambivalenta inställningen till censur hos representanterna för bibliotekssektorn är i detta sammanhang intressant. I bibliotekarieyrkets kärna finns tankar om demokrati och fri tillgång till information för alla. Det verkar som att det inte skulle vara tillåtet att inom bibliotekarieyrket anse att censur är något bra. I representanterna för bibliotekssektorns uttalanden går det att i deras agerande se åsikter om censurens fördelar men inte ett enda uttalande finns om det. Detta krockar med kriminalvårdens regler om straff/vård. Det skulle kunna ses som en maktkamp mellan bibliotekariernas etiskt baserade negativa inställning till censur och de regler som har funnits inom kriminalvården. Denna maktkamp skulle kunna vara en bidragande faktor till bibliotekariernas osäkerhet. Utåt sett ansluter de sig till den diskurs som de som bibliotekarier tillhör, nämligen att censur inte är av godo. Fängelsebibliotekarier som rent fysiskt befinner sig både i en bibliotekskontext och i en kriminalvårdskontext känner säkerligen av de båda sammanhangen och detta skulle kunna vara en anledning till att de säger en sak om censur men sedan berättar att de agerar på ett något annorlunda sätt.

4.2 Den intagnes val

Inom denna diskurs anser man att den intagne själv ska kunna välja sin litteratur och att det inte är särskilt viktigt vad den intagne väljer att läsa. Det viktigaste är att den intagne läser överhuvudtaget. Inom denna diskurs anser man att censur är någonting som inte borde finnas.

Flera artiklar visade på den tydliga inställningen till censur som något dåligt (Källqvist, 1969; Ekström, 2007; Ekström, 2008a; Ekström 2008b & Aase, 2015). Ett exempel på denna inställning är en artikel av Källqvist (1969):

Det vore på tiden, att censuren slopades helt, att de intagna fick åtminstone den friheten att själva välja sin läsning. Det gäller givetvis också sexlitteratur och detektivromaner. Arbeten i farmakologi och organisk kemi skall inte förvägras den intagne. Ingen människa slutar missbruka narkotika, därför att hon förbjuds att läsa böcker om narkotika. Fångar som förvärvar praktiska kunskaper om svetsning på fängelseverkstäder, behöver givetvis också teoretiska kunskaper i ämnet. (s. 315).

I artikeln visas ett exempel på hur böcker kunde anses farliga för den intagne. Det var tydligen möjligt att lära sig att svetsa i fängelserna men man fick inte läsa om det. Artikelförfattaren var tydlig med att han visste vad som anses vara den förbjudna litteraturen men att han tyckte att de intagna ändå skulle ha möjlighet att läsa den. Han ville således se att de intagna själva skulle ha bestämmanderätt kring val av litteratur.

År 2008 kom som beskrivs i bakgrundskapitlet förändringar i kriminalvårdslagen som innebar inskränkningar för den intagnes rätt till viss litteratur. Ekström (2008a) ifrågasatte de nya censurreglerna ”Är det inte mer skadligt med passivt TV-tittandet? Är det ok att titta på program som innehåller våld?” (s. 5). Även i denna artikel visas idéer om hur litteratur kan anses vara farlig. Detta ställs i relation till tv som inte verkar utsättas för censur. Ekström (2008c) beskrev i en annan artikel i samma tidskrift ett rättsfall om två böcker som hade förbjudits på en anstalt och visar i slutet sin egen åsikt ”Ett ljus i mörkret är att de flesta anstalter ändå tycks tillämpa en relativt generös syn på interners rätt till läsning” (s. 38).

Liksom beskrevs i avsnittet om den inkompetente fången kom mellan 1969 och 2005 inga artiklar som diskuterade censur på något sätt. År 2007 kom den första som tog upp censur som något negativt. Att diskussionen satte igång blev starkare mellan åren 2007 och 2008 har sannerligen att göra med att det nya lagförslaget med fler restriktioner för de intagna gick igenom. Vad det långa tidsuppehållet beror på går inte att säga men man bör ha i åtanke att av alla artiklarna som skrevs är de flesta från 60-talet, 70-talet och 00-talet. Enbart 4 artiklar kom på 80- och 90-talet. Att det inte skrevs om censur under dessa årtionden kan helt enkelt bero på att det knappast skrevs någonting alls om fängelsebibliotek och läsning i fängelser.

Några av artiklarna visar på ett medvetande som representanter från bibliotekssektorn hade om den *goda* respektive dåliga litteraturen men det fanns i artiklarna ett ifrågasättande av sin egen maktposition som den som skulle välja ut litteraturen åt de intagna (Lundström, 1973 & Hedin, 1974). Ett exempel från en sådan artikel är Hedin (1974) som arbetade som bibliotekarie i Umeå.

Vi ska föra ut den ”goda” kulturen, bekämpa massmarknadskulturen. Men framför mig sitter A, den totalt alienerade människan, inträngd i ett av välfärdssamhällets betonghörn med en personlig katastrof bakom sig, med en framtid av undersökningar, förhör och anstalt[s]vistelser. I den situationen saknar begrepp som kvalitet helt och hållet relevans. (s. 272).

Författaren visar här prov på en medvetenhet om den goda litteraturen. Han tar inte avstånd från den men han menar att den inte är användbar i situationer som den som beskrivs. För honom blir det viktigaste *att* personen läser, inte *vad*.

Vad gäller förmedling av litteratur stämmer resultatet inte överens med det som d'Aubigné & Ehnevid (2008) kom fram till i sin uppsats. Där framgår att bibliotekarierna gärna ville förmedla litteratur som var "uppbyggande" (s. 70). Deras informanter sade att de upplevde svårigheter med att bortse från vilket brott som hade begåtts. De ansåg också att det kunde vara svårt att avgöra vilken typ av information som borde vara tillgänglig i biblioteket. Inget av detta framgår inom diskursen *Den intagnes val*. De som uttalade sig i artiklarna verkade ha haft en klar och tydlig uppfattning om att all information kunde finnas på biblioteken och att det inte spelade någon roll vilken typ av brott den intagne hade begått.

Däremot framkommer likheter med Hedemarks (2009) avhandling och Perssons (2012) bok. De har beskrivit att det under en period blev viktigare att lyssna på låntagarna och inte bara förmedla en viss typ av litteratur.

4.2.1 Subjektspositionen Den kompetente fången

Inom diskursen *Den intagnes val* framkommer en subjektsposition som jag har valt att kalla för *Den kompetente fången*. Något som har bidragit till skapandet av subjektspositionen *Den kompetente fången* är utsagor om fången som storläsare. I flera artiklar beskrivs detta (Franzén, 1969; Kristiansson, 1969; Hjertsäter, 1974; Modigh, 1975; Lindh, 1992; Berg-Wahlstedt, 1995; Grünwald, 2002; Jordahl, 2002; Ekström, 2006a; Ekström 2006b & Ekström 2008b).

Ett exempel är av Franzén (1969) som arbetade som fängelsebibliotekarie.

Dessutom är pojarna här genomgående mycket vakna och intresserade av en hel del som inte hör till deras kurser – aktuell in- och utrikespolitik, historia, filosofi m.m. Filofofiintresset är för övrigt stort bland alla invånarna på anstalten. Annars lånar fångarna ungefär samma slags böcker som unga pojkar på annat håll – teknik, sport, lyrik och deckare. (s. 328).

Ett annat inlägg om de intagnas läsfrekvens gjordes av Modigh (1975) som arbetade som bibliotekskonsulent vid kriminalvårdsstyrelsen.

Och då måste man ändå komma ihåg följande. Många intagna har mycket dålig skolunderbyggnad. De flesta kan inte räknas som biblioteksvana. C: a 25 % har stora läs- och skrivsvårigheter. 19 % är utländska medborgare och har alltså svårt att läsa på svenska. Ekvationen går inte ihop. De intagna på anstalterna måste ur bibliotekssynpunkt räknas som hopplösa fall. Men ändå lånas det ut mer böcker på anstalter och häkten än någon annanstans. (s. 2).

I denna artikel framkommer det som också framkommer inom subjektspositionen om *Den inkompetente fången* men det ifrågasätts. Hon för fram det paradoxala i detta att trots att så många har svårigheter att läsa så läses det ändå mer på häkten och anstalter än någon annanstans.

I en artikel (Lindh, 1992) är det en intagen och en före detta intagen som uttalar sig om sin läsning. "Det enda jag hade var böcker, och att läsa var det enda sättet att fly. Jag läste allt" (s. 280). Vidare sade han "De som sitter i häktet har den största frekvensen utlån per intern. Alla läser. När du flyttas till fängelseavdelningen sjunker frekvensen. Bokläsandet blir ett uttryck för intresse istället för överlevnad." (s. 280).

I slutet av den undersökta perioden framträder något nytt i föreställningen om den intagne nämligen bilden av den intagne som pappa. Ett exempel är från Mortensens (2009) artikel där en bibliotekarie säger: ”Pappor som aldrig tidigare vågat läsa nu högt för sina barn.” (s. 23). I denna artikeln blir de intagna något annat än bara intagna kriminella. De förmänskligas och deras roll som pappor betonas. Det verkar dock inte vara tillåtet att helt glömma att papporna också är intagna ”Jag vet inte om ni kan ta med cd-skivorna till cellerna. Det avgör ansvarig personal på avdelningarna, säger kriminalvårdaren.” (s. 22). Det verkade således vara viktigt att påminna om att även fast papporna verkade vara fina människor som läste för sina barn så var de också kriminella.

I Samuelssons (2011) artikel får en fängelsebibliotekarie ett önskemål om en lärobok i teckning som den intagne ville ha för att kunna teckna med sin som när denne var på besök. ”Exemplet åskådliggör en relation som de flesta annars har svårt att föreställa sig: kontakten mellan häktade eller fängelsedömda och deras barn. Självfallet finns det män som inte vill eller orkar ha någon kontakt med sina barn, men hindren är många också för den som åtminstone vill försöka.” (s. 32).

En fängelsebibliotekarie uttalar sig även i Aases (2015) artikel. ”– Det finns också klienter med telefontillstånd som ringer till familjen på kvällen och läser sagor i luren för sina barn”. (s. 15). Här framställs den intagne mer som pappa än som intagen. Bibliotekarien som uttalar sig använder det mer neutrala ordet klient istället för exempelvis intagen när hon talar om den intagne. Detta bidrar till att bilden av den intagne som pappa framträder starkare då man inte påminns om att denne är just en intagen.

Att den intagne inom denna diskurs framställs som någon som är mycket läsvan och läser allt går att jämföra med Wallströms & Åströms (1998) resultat där det verkade som att intagna läste mer än människor som inte var frihetsberövade. Enligt dem kunde anledningen till detta vara att intagna lever mer isolerade och inte har samma möjligheter till sysselsättning som andra. Detta framkommer som ett exempel även i denna uppsats i artikeln av Lindh (1992) där de intagna på häkten läser mer än de i fängelserna.

4.2.2 Fängelsebibliotekets roll

Bibliotekets roll inom denna diskurs verkar liksom i den ovan beskrivna diskursen också vara en litteraturförmedlande sådan. Skillnaden är att det i denna diskurs inte enbart är den goda litteraturen som bör förmedlas utan den intagne anses själv kunna avgöra vad denne vill läsa. Biblioteket bör ta avstånd från att välja åt sina låntagare. Här verkar det vara viktigare att de intagna läser än vad de läser. Biblioteken bör istället för att förespråka en viss sorts litteratur lyssna på den intagne och höra vad denne själv är intresserad av att läsa vilket också framkommer i Hedemarks (2009) avhandling. Även Persson (2012) diskuterar detta i beskrivningen av myten om den goda litteraturen. Det verkar också som att det är viktigt för biblioteken att föra fram det faktum att fångar läser mycket och varierad litteratur. I och med att fångar läser

mycket blir det viktigt med ett ordentligt bibliotek som kan tillgodose de intagnas läsbehov.

4.2.3 Utestängningsproceduren förbudet och makt

Inom denna diskurs verkar de intagna ha en större möjlighet att agera än i den tidigare beskrivna diskursen. Både intagna samt representanter för bibliotekssektorn har möjlighet att göra sin röst hörd. De verkar vara tydligt emot censur och exempel förekommer på att man anser att ingen typ av litteratur bör censureras. Flera artiklar är skrivna av Åsa Ekström som ingick i BBL:s redaktion. Hon blir här en representant för motståndet mot censur. De intagna får inom denna diskurs ett utrymme i de artiklar som behandlar rättsfall, där en intagen på något sätt har överklagat ett beslut om censurerad litteratur. Det är viktigt att komma ihåg att de som har skrivit artiklarna om censur och urval, med undantag av Källqvist (1969), inte arbetade aktivt som fängelsebibliotekarier utan framförallt var anställda på Biblioteksbladet och därför har en annan ingång i ämnet. Det är troligtvis lättare för dem att ta ett tydligt avstånd mot censuren än för de som arbetade som fängelsebibliotekarier på anstalter som kom nära de svårigheter som kunde uppstå.

Winther Jørgensen & Phillips (2000) skriver att det i alla relationer finns makt och också ett motstånd mot makten. De överklaganden som har beskrivits kan ses som ett motstånd mot samhällets regler, att viss litteratur inte bör vara tillgänglig för vissa intagna. Inför och efter lagförslaget 2008 verkar denna inställning ha blivit tydligare. Winther Jørgensen & Phillips (2000) skriver att makt och motmakt enligt Foucault inte är något negativt utan snarare produktivt. Att denna inställning blir tydligare efter lagförslaget kan vara ett tecken på att motståndet gick att kanalisera på ett annat sätt än tidigare och därmed blev starkare.

Vad gäller Foucaults begrepp *förbudet* kan sägas att det inom bibliotekssektorn inte verkar vara välkommet med en tillåtande inställning till censur. Bibliotekarierepresentanter har i sitt yrke en kärna med tankar om fri information till alla och det är framför allt dessa representanter som uttalar sig inom denna diskurs.

4.3 Subjektspositionen Den kriminella fången med psykiska svårigheter

Ytterligare en subjektsposition blev synlig i det empiriska materialet. Denna subjektsposition går inte att tydligt knyta till någon av de ovan beskrivna diskurserna. Troligtvis beror detta på att materialet här inte på samma sätt som tidigare behandlar den intagnes relation till litteratur. Istället handlar materialet mer om de intagnas egenskaper. Troligtvis finns denna position inom de båda beskrivna diskurserna och inte inom en särskild. Inom denna position har två teman framkommit. Det ena temat visar på den intagne som farlig, våldsbenägen eller rymningsbenägen och det andra temat visar på den intagne som någon med psykiska svårigheter.

4.3.1 Den farliga, våldsbenägna och rymningsbenägna fången

I Östlings (1970) artikel beskrivs hur artikelförfattaren svarade ja till att hålla i en litteraturkurs för intagna på en anstalt i Malmö. ”Naturligtvis var jag allra mest tilltalad av tanken på att få träffa riktiga ”tjyvar” och se hur de levde och tänkte.” (s. 15). Östling hade innan kursen en tanke om att få se det som han kallar för riktiga tjyvar. De intagna beskrivs som om de skulle tillhöra en sorts människor som är anorlunda än vad andra människor är.

En bibliotekarie som uttalar sig i Jordahls (2002) artikel säger om böcker som försvinner: ”När de intagna förflyttas till andra anstalter så ”råkar” biblioteksböckerna följa med i bagaget.” (s. 8). Här framställs den intagne som att hen har en kriminell identitet som tjuv som tar med sig böcker när de lämnar avdelningen.

Ett exempel på hur en bild av de intagna som farliga skapas är i Bergstedts (2005a) artikel. Den har rubriken *Dålig säkerhet för fängelsebibliotekarier* och handlar som rubriken antyder om den dåliga säkerheten för fängelsebibliotekarier.

- Bibliotekarier får gå ensamma utan eskort i anstaltens kulvertar trots att de kan möta frigående interner där.
- De kan bli lämnade helt ensamma med ett gäng intagna utan tillgång till vare sig vakter eller larm.
- Saxar, modell större, har förvarats i skrivbordslådor som interner som deltagit i biblioteksarbetet haft tillgång till.
- Interner besöker biblioteket utan att ha vårdare med sig, trots att det på papperet är förbjudet. (s. 10).

De exempel som ges i citatet ovan visar på att det ansågs finnas vissa risker med arbetet på fängelsebibliotek. Ett intryck ges av att de intagna kunde utgöra en fysisk fara på olika sätt. Bilden nyanseras något av fängelsebibliotekarier som uttalade sig. ”Jag känner mig inte rädd, då går det inte att jobba.” (s. 10) eller ”Hon trivs mycket bra med sitt jobb och upplever kontakten med internerna som positiv och stimulerande. Men hon bekräftar den bild av bristande säkerhet som framkom [...]” (s. 10) och ytterligare en annan åsikt. ”–Inte för att jag tror risken är stor att vi blir utsatta för något, men säker kan man ju aldrig vara.” (s. 10).

I Kåring Wågmans (2010) artikel beskrivs en uppsats om ändringarna i kriminalvårdslagen 2008 och bibliotekariers upplevelser.

Några fängelsebibliotekarier har inte tillgång till dator och uppkoppling utan har bara papper och penna till sin hjälp. Ibland är, på grund av säkerhetsskäl, anstaltspersonal närvarande och en bibliotekarie har av anstaltspersonalen blivit ombedd att anteckna om några interner varit särskilt angelägna om att få tag på böcker i vissa ämnen. (s. 24).

I denna artikeln beskrivs de intagnas kriminalitet på ett sådant sätt att den verkar inskränkande på bibliotekariens arbete, då denne inte kan ha en dator eller uppkoppling. Det är också intressant att kriminalvårdspersonal ska ha bett bibliotekarierna att

berätta om de intagnas litterära intressen. Att be bibliotekarierna att komma med information som troligtvis rör sig mer inom kriminalvårdarnas eget område visar på att det kunde anses finnas risker med viss litteratur för vissa intagna.

I Jordahls (2002) artikel nämns en populär bok. ”Anders Peterséns fotobok om män i fängelse är nästan sönderläst.” (s. 4). Här är ett exempel på hur de intagna enligt bibliotekarierna väljer böcker som handlar om andra intagna, alltså något som relaterar till deras egen kriminalitet. Även när de intagna väljer bort viss litteratur, som i följande citat där en intagen inte vill läsa kriminalhistorier, då verkar även detta relatera till deras egen kriminalitet. ”Vi har en hel del deckare på hyllorna, säger Solveig Karlsson. Men många intagna fnysar åt dem och säger ”Åh kriminalhistorier är bara blaj. Det där är vi bättre på själva.” (s. 9).

4.3.2 Fången som mår dåligt

Ett exempel på artiklar som är med och skapar temat av den intagne som någon som mår dåligt är sådana som behandlar den biblioteksverksamhet som under en lång tid kallades för social biblioteksverksamhet. Begreppet social biblioteksverksamhet omnämns i flera artiklar bland annat Hjelmqvist (1968), SAB (1970), SAB (1970b), och Höglund (1975). Den typ av biblioteksverksamhet som har kallats för social säger någon om synen på de intagna. Det kan upplevas som att det i och med att begreppet socialt används finns ett syfte med verksamheten annat än ren biblioteksverksamhet.

En fängelsebibliotekarie jämför i Jordahls (2002) artikel de intagna på anstalt med intagna på ett mentalsjukhus.

-Många människor jag träffar här är väldigt speciella. Flera av dem är helt underbara. Jag jobbade flera år på Långbro mentalsjukhus där jag hade med liknande människor att göra. Här på häktet är de förvisso klarare i huvudet, säger hon skämtsamt. (s. 6).

Här gör den intervjuade i artikeln en jämförelse mellan de intagna på anstalt och intagna på ett mentalsjukhus. Detta är ett exempel på hur den intagne har jämförts med någon som lider av psykisk ohälsa.

I Ekströms (2008b) artikel berättar en fängelsebibliotekarie: ”När det gäller tidningar lånas t ex Amelia flitigt av männen vilket kan vara en poäng. Lite enkel relationspsykologi kan kanske komma till verklig nytta där.” (s. 7). Här är ett exempel på hur en intagen lånar litteratur som inte nödvändigtvis bekräftar de eventuella fördomar som kan finnas om intagna. Att lite relationspsykologi skulle vara nyttigt för de intagna blir en påminnelse om de intagnas identitet.

Utöver det som visats ovan om den intagne som farlig, rymningsbenägen eller våldsam framkommer liknande uttalanden i flera artiklar (Östling, 1970; Hallonsten, 1972; Kaitavuori, 1983; Jordahl, 2002; Bergstedt, 2005a; Ekström, 2008c och Kåring Wagman, 2010). Det fanns också fler exempel på vad de intagna läste och var intresserade av. (Hallberg, 1963; Karlsson, 1969; Jordahl, 2002; Ekström, 2006; Ekström,

2008b; Samuelsson, 2011 och Aase, 2015. Den intagne som någon som lider av psykisk ohälsa, låg självkänsla eller sociala svårigheter konstrueras utifrån utsagor i flera artiklar (Hallonsten, 1972; Hjertsäter, 1974; Forsberg & Sällberg, 1976, Jordahl, 2002; Ekström, 2008b och Hedberg, 2013).

I d'Aubignés & Ehnevids (2008) undersökning framkom att fängelsebibliotekarier kunde ha svårt att bortse från att de arbetade med människor som var dömda för brott. Även i denna undersökning framkommer detta till exempel i artikeln där det berättas att Amelia lånas av de intagna männen.

Sandblad (1973) har skrivit om social biblioteksverksamhet att det innebar den verksamhet som riktades mot dem som kunde ha svårt att nyttja biblioteken. Begreppet var enligt henne fortfarande ett begrepp som användes men det hade börjat uppstå vissa tvivel kring användningen av begreppet. Detta på grund av att ordet social hade en så stark koppling till sociala myndigheter och därför kunde uppfattas på ett negativt sätt.

Den tydligast kopplingen som går att göra mellan resultatet i denna diskurs och den tidigare forskningen är till Ekstrands (2005) undersökning om synen på den intagne. Hon kom genom studier av olika dokument fram till att den intagne sågs som en person som var en säkerhetsrisk, farlig, våldsam och benägen att rymma. Detta är direkt överförbart på diskursen om den kriminella intagne. Även här framkommer resultat som visar på samma sak som Ekstrand kom fram till.

4.3.3 Fängelsebibliotekets roll

Fängelsebiblioteket har haft en stor roll i skapandet av subjektspositionen, den intagne som kriminell med psykiska svårigheter. Inom denna subjektsposition är det i stort sett enbart representanter för biblioteksverksamheten som verkar ha haft möjligheten att uttala sig. Det är flera bibliotekarier som ges en röst. Fängelsebiblioteket har genom att bekräfta de fördomar som kan finnas i samhället om kriminella människor varit med och skapat och också upprätthållit bilden av den intagne som kriminell eller som någon som lider av psykisk ohälsa. Bilden nyanseras dock något i diskussionen om säkerhetsrisker på biblioteken. Där bekräftar de som uttalar sig att det finns risker men de säger också att de inte känner sig rädda.

4.3.4 Utestängningsproceduren förbudet och makt

Foucault (1993) skriver om utestängningsproceduren *förbudet* att det handlar om att alla vet vad som är tillåtet att säga, när och av vem. Inom denna subjektsposition verkar det vara just biblioteksrepresentanter som har haft möjligheten att uttala sig. Det är ingen intagen som förstärker bilden av sig själv som kriminell utan enbart de som befinner sig i en högre maktposition. Att göra motstånd verkar för de intagna vara svårt. Att låna eller läsa litteratur som går emot de fördomar som finns skulle kunna ses som ett sätt att utöva motmakt. De exempel som ges där intagna har lånat annat än det de förväntas låna, till exempel Amelia, följs direkt av en påminnelse om att den intagne är en intagen.

4.4 Diskursernas utveckling från 1963 till 2018

De båda diskurserna har funnits under hela den undersökta perioden. Under perioden 1970 till 2006 behandlade dock inga av artiklarna inställningen till censur eller urval. Som har beskrivits tidigare i uppsatsen var antalet artiklar under 80- och 90-talen inte särskilt många och de som fanns handlade alltså om annat än censur. En möjlig förklaring till att det inte skrevs om censur under de åren kan ha varit att man inte ansåg det vara någon särskilt intressant fråga. Inför och efter lagändringen 2008 där de intagnas rättigheter till litteratur inskränktes blev diskursen där censur ansågs vara dåligt starkare. Då lagändringen kom aktualiserades ämnet och det fanns något att kanalisera sitt motstånd mot. Även artiklarna där de intagna framställs som pappor visar på en förändring som kom med tiden. De artiklarna kan sägas utgöra ett diskursbrott. Inte i någon tidigare artikel har de intagna skildrats på det sättet. Deras identitet som intagen försvinner för ett ögonblick och bilden av en pappa tar över, det blir en positiv föreställning om den intagne. Det har även i de artiklar förmedlats en positiv bild av den läsande intagne men här läggs ytterligare en del till, bilden av den intagne förändras från att vara någon som läser för sin egen skull till att bli någon som läser för någon annans, sina barns, skull.

4.5 Sammanfattning av resultat och analys

I materialet har två diskurser framkommit. Dessa karaktäriseras av diskussioner om den *goda* litteraturen, censur och urval. Inställningen till dessa teman ser dock olika ut. Inom diskursen *Någon annans val* visas ett medvetande om den goda litteraturen med inställningen att det är viktigt att det är just den litteraturen som läses av de intagna. Inställningen till censur är inom denna diskurs att det är dåligt men att man sedan i det urval som görs ändå i praktiken censurerar visst material. Inom den andra diskursen *Den intagnes val* visas inställningen att det är viktigare att den intagne läser över huvud taget. Inställningen till censur är inom denna diskurs att det är någonting som inte bör användas.

Inom diskurserna framträdde tre subjektspositioner: Den inkompetente fången, Den kompetente fången och Den kriminella fången med psykisk ohälsa. Bibliotekets roll ser olika ut i de olika diskurserna och i relation till subjektspositionerna. Nedan visas en sammanfattning av resultatet i tabellform för att lättare få en överblick över diskurserna, subjektspositionerna och bibliotekets roll samt deras inbördes relation.

Diskurs	Subjektsposition	Bibliotekets roll
Någon annans val Medvetande om den goda litteraturen, någon annan bör välja litteratur åt de intagna, dubbel inställning till censur	Den inkompetente fången Ovan läsare, behov av lättlästa böcker, aldrig besökt ett bibliotek, aldrig förr läst en bok	Förmedla den goda litteraturen
Den intagnes val Medvetande om den goda litteraturen, de intagna bör själva kunna välja litteratur, tydlig inställning till censur som någonting dåligt	Den kompetente fången Storläsare, läser olika genrer	Förmedla den litteratur som den intagne önskar
	Den kriminelle fången med psykiska svårigheter Farlig, våldsbenägen, rymningsbenägen, psykiska svårigheter	Skapa och upprätthålla subjektspositionen kriminell med psykiska svårigheter

Tabell 2. Diskurserna, subjektspositioner samt fängelsebibliotekets roll och deras inbördes relationer.

Inom diskursen *Någon annans val* framträder subjektspositionen *Den inkompetente fången*. Specifikt för denna subjektsposition är att den intagne framställs som en ovan läsare, ofta med läs- och skrivsvårigheter, i behov av lättlästa böcker och som kanske aldrig läst en bok eller besökt ett bibliotek innan fängelse- eller häktetiden. Bibliotekets roll verkar vara att förmedla den lättlästa och den *goda* litteraturen samt att vara biblioteksutbildande. Inom diskursen *Den intagnes val* framträder subjektspositionen *Den kompetente fången*. Inom denna position framställs de intagna som storläsare som läser olika genrer och olika sorters litteratur och som själva är kompetenta nog att välja litteratur.

Den tredje subjektspositionen, *Den kriminella fången med psykiska svårigheter*, framträder inte speciellt inom någon viss diskurs utan kan antas finnas närvarande i båda diskurserna. Inom denna position ges den intagne möjlighet att själv välja sin litteratur. Det finns dock hos biblioteksrepresentanterna åsikter om de intagnas val. Det handlar inte här om den goda litteraturen utan om huruvida litteraturen anknyter till de intagnas kriminella identitet eller inte.

Beroende av inställningen till den goda litteraturen så ser fängelsebibliotekets roll lite olika ut. Om inställningen till den goda litteraturen är att det är viktigt att de intagna läser just den, då är också fängelsebibliotekets roll att förmedla den. Om inställningen är att det viktigaste är att de intagna läser, då är fängelsebibliotekets roll att förmedla det de intagna vill läsa. Biblioteket verkar också ha en roll i att skapa och upprätthålla föreställningen om den intagne som kriminell med psykiska svårigheter.

5. Diskussion och slutsatser

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka föreställningar om den intagne i relation till litteratur och läsning, och vilken roll fängelsebiblioteket spelar i detta, genom en diskursanalys av facktidskriften Biblioteksbladet 1963 till 2018.

Mycket kort sammanfattat kan man säga att svaret på syftet är att två diskurser har framträtt, *Någon annans val* och *Den intagnes val*. Gemensamt för de båda diskurserna är att det visas en medvetenhet om den *goda* litteraturen samt diskussioner om urval och censur. Inställningen till detta ser dock olika ut inom de båda diskurserna. Tre subjektpositioner framkom, *Den inkompetente fången*, *Den kompetente fången* samt *Den kriminella fången med psykiska svårigheter*. *Den inkompetente fången* framträdde framför allt inom diskursen *Någon annans val* medan *Den kompetente fången* framträdde tydligast inom diskursen *Den intagnes val*. *Den kriminella fången med psykiska svårigheter* framträdde inte specifikt inom en viss diskurs utan fanns troligtvis inom båda diskurserna. Inom diskursen *Någon annans val* var fängelsebibliotekets roll framför allt litteraturförmedlande av den *goda* litteraturen samt att de kunde ha en biblioteksutbildande funktion. Inom diskursen *Den intagnes val* var fängelsebibliotekets roll också litteraturförmedlande men då av den litteratur som de intagna själva valde. I skapandet och upprätthållandet av subjektpositionen *Den kriminella fången med psykiska svårigheter* verkar fängelsebiblioteket ha spelat en stor roll. En mer ingående sammanfattning går att läsa i föregående kapitel.

De båda diskurserna har funnits under hela den undersökta tidsperioden. De förändringar som går att se över tid är i de flesta fall inte särskilt stora. Diskussioner om den *goda* litteraturen har funnits under hela undersökningsperioden och kan också ses i den tidigare forskningen. Vad som har ansetts varit *god* litteratur har ändrats men den har dock alltid funnits. I forskning från tidigare perioder har den *goda* litteraturen till exempel kallats för uppbygglig och i detta material framkommer att den *goda* litteraturen till exempel kunde anses vara medvetandegörande. Det kunde också vara den litteratur som inte ansågs vara villsam, lockande eller farlig. I de diskussioner som förekom efter och omkring lagändringen 2008 användes inte ordet *god* om litteratur men det går ändå att göra vissa kopplingar till den *goda* litteraturen då det ansågs finnas litteratur som var farlig och kunna uppmuntra till brott.

Även diskussioner om censur och urval har under hela tidsperioden varit närvarande. Diskussionerna konkretiserades inför lagändringen 2008. Det fanns diskussioner om censur redan tidigare i materialet men åsikterna om den var otydligare. I och med den nya lagändringen blev motståndet mot censur starkare.

Ett diskursbrott ägde också rum där den intagne mot slutet av undersökningsperioden blev beskriven som pappa. Den beskrivningen gick inte att återfinna i materialet vid någon tidigare tidpunkt. Intressant är dock att kvinnliga intagna inte beskrivs som mammor. En av anledningarna är säkerligen att de allra flesta av landets intagna är män. Således handlar större delen av materialet om män.

Att det inte skrevs så många artiklar om intagna i relation till läsning, litteratur och fängelsebibliotek under 80- och 90-talen gör naturligtvis att det är svårare att utläsa inställningar till olika teman. Det är dock ett resultat i sig vars orsaker det tyvärr mest går att spekulera i.

Användandet av diskursanalys som metod och teori har känts fruktbart framförallt i synliggörandet av de olika subjektspositionerna. De intagnas möjliga roller blev i resultatet tydliga. Utan användandet av begreppet subjektsposition är det tveksamt om dessa roller hade framträtt så tydligt. Vad gäller begreppen *makt* och *förbudet* har dessa bidragit till att synliggöra diskurserna och subjektspositionerna.

Något som är intressant inom subjektspositionen om den kriminelle intagne är hur det inte verkar vara möjligt för de intagna att välja böcker som gör att en annan föreställning om dem än den kriminella med psykiska besvär ges. Väljer de böcker som till exempel handlar om kriminalitet eller vapen eller dylikt så bekräftas bilden av dem som kriminella. Om de väljer litteratur som inte bekräftar fördomarna om dem, till exempel *Amelia*, eller när de väljer bort kriminalromaner så bekräftas ändå deras kriminella identitet. Vad den intagne än väljer så tolkas det inom diskursen som att valet är beroende av den skapade identiteten.

Något som saknas i materialet är diskussioner om till exempel datorer och internet-tillgång förutom att det ibland nämns exempelvis som en säkerhetsrisk. I IFLA:s *Riktlinjer för biblioteksservice till fångar* (2005) står att fängelsebibliotek ska kunna nyttja ny informationsteknologi om det inte av säkerhetsskäl är omöjligt. Det står också att intagna på anstalt bör ha möjlighet att använda sig av multimediamjukvara och att de som arbetar på anstalterna ska kunna använda sig av internet och e-post. Då det är möjligt ska även de intagna ha tillgång till internet, då det kan behövas av utbildningsskäl och för att bättre kunna förbereda sig inför sin frigivning.

De intagna ska också då det är möjligt ha övervakad tillgång internet för utbildning och för att kunna förbereda sig inför frigivning. Inte någonstans i materialet framkommer en bild av den intagne som någon som nyttjar datorer och internet. Inte heller bibliotekarierna verkar ha full tillgång till det. Detta får flera olika konsekvenser. I de fall en intagen är frihetsberövad en längre period torde detta bli problematiskt med tanke på den snabba digitala utvecklingen i övriga samhället. De intagna hamnar då på efterkälken vad gäller digitala kunskaper. Det blir inte heller möjligt att ge de intagna en likvärdig biblioteksservice utan tillgång till internetuppkoppling. De intagna blir därmed av med en av sina demokratiska rättigheter, nämligen tillgång till information.

En sak de intagna däremot verkar ha haft tillgång till är tv (jmf. Ekström, 2008a). Tillgången till litteratur har på olika sätt begränsats men inte tillgången till tv. Detta ger ett intryck av att man ansåg att litteratur skulle kunna ha haft en större påverkan än tv. Under hela undersökningsperioden framkommer utsagor om den *goda* litteraturen. Om det har funnits *god* litteratur så innebär det också att det har funnits litteratur som inte är *god*, det blir ett motsatsförhållande, och den litteratur som inte ansågs *god* skulle då ha kunnat anses vara *ond* eller *dålig*. Den litteraturen kan ha verkat

på olika sätt, kanske genom att fördärva själen eller genom att de instruerar i brott. Inom subjektpositionen *Den kriminelle fången med psykiska svårigheter* framkom att den intagne kunde anses vara farlig. Det känns rimligt att det finns ett samband mellan det och att vissa böcker kunde anses vara farliga. De farliga böckerna skulle hållas undan från de farliga intagna. Detta bekräftar också det som Persson (2012) beskriver, att den goda litteraturen ansågs motverka den dåliga.

I diskurserna är det framförallt biblioteksrepresentanter som kommer till tals. Det är dock inte särskilt överraskande då det empiriska materialet är hämtat från en bibliotekstidskrift. Hade istället någon tidskrift från kriminalvården använts hade troligtvis anställda inom kriminalvården getts en större plats. Detta är dock inte ett problem då bibliotekariernas handlingsutrymme är intressant för denna uppsats. Det hjälper också till att visa på bibliotekets roll inom diskurserna.

Denna undersökning hade kunnat göras på flera olika sätt. Det hade varit möjligt att använda sig av andra tidskrifter eller av annan media. Det hade förstås också varit möjligt att använda en annan metod eller teori än diskursanalys, dock hade undersökningen då blivit en annan då teorin genomsyrar hela uppsatsen. Det hade dock varit möjligt att göra någon annan form av innehållsanalys för att sedan tolka resultaten med hjälp av någon maktteori och då kanske kommit fram till liknande resultat. Det hade varit intressant att göra en liknande undersökning men att använda sig av tidskrifter från kriminalvården eller från de intagna själva. Det hade också varit spännande med en undersökning där större fokus läggs på bibliotekariens roll i ett fängelsebibliotek. Forskning om fängelsebibliotek känns något bortglömd vad gäller svenska förhållanden. Den består framförallt av studentuppsatser vilket är synd då de är skrivna av studenter och inte av forskare. Resultaten i studentuppsatser är således inte lika pålitliga som de i exempel avhandlingar eller annan forskning på mer avancerad nivå. De har dock ändå använts i denna uppsats då de kan anses visa på tendenser samt att annan forskning inte fanns att tillgå. De intagna på landets anstalter är en av grupperna som skulle kunna vara i störst behov av en fungerande biblioteksverksamhet på grund av deras svårigheter att rent fysiskt ta sig till ett folkbibliotek.

Fängelsestraffet finns av många olika anledningar bland annat för att skydda samhället, för att rehabilitera kriminella och för att avskräcka andra från att begå brott. Det för med sig många känslor och det är troligtvis få som kan förhålla sig neutrala till tankar om fängelse och brottslingar. Rimligtvis leder detta till en hel del moralism. Den tidigare forskningen har visat på detta och även denna uppsats. Det kan vara svårt att förhålla sig neutral till en grupp som den undersökta. Det är dock viktigt för bibliotekarier att försöka vara neutrala till de människor de möter. Det finns med all säkerhet låntagare på folkbiblioteken som bibliotekarier, om de visste mer om dem, också skulle ha svårt att förhålla sig neutrala till. Skillnaden är att i fängelserna är låntagarna dömda för brott. De intagna är dock fortfarande en av bibliotekens låntagargrupper som, om de ska ha en möjlighet att klara sig i samhället, måste ha tillgång till information, litteratur, digital teknik och biblioteksverksamhet.

6. Källförteckning

Antonsson, K. (2014). *Den läsande fången. Fängelsebiblioteket och fångars läsning under cellfängelseepoken*. (Masteruppsats, Uppsala Universitet, Uppsala.) Hämtad 2018-11-30 från: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:725658/FULLTEXT01.pdf>

d'Aubigné, K. & Ehnevid, K. (2008). *Information innanför murarna- en studie fängelsebibliotekariers uppfattningar om informationsförmedling till interner*. (Magisteruppsats, Lunds universitet, Lund.) Hämtad 2018-12-06 från <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOID=1317864&fileOID=1317865>

Axelsson, T. & Qvarsebo, J. (2017). *Maktens skepnader och effekter: maktanalys i Foucaults anda*. (Uppl 1). Lund: Studentlitteratur.

Bergström & Ekström (2018) Tre diskursanalytiska inriktningar. I Boréus, K. & Bergström, G. (red.). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. (Uppl. 4 s. 253–301). Lund: Studentlitteratur.

Ek, L. (2014) "Det är nästan som att vara på rymmen" En utredning av kriminalvårdens bibliotek för klienter. Opublicerat manuskript. Kriminalvården.

Ekstrand (2005) *Känslökall, destruktiv och farlig eller bara otillräckliga livskunskaper? Föreställningar om Den Intagne*. (Projektarbete, Linköpings universitet. Linköping). Hämtad 2018 - 12 - 15 från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:20317/FULLTEXT01.pdf>

Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion.

Franzén, G. (1996). *Det svenska fängelsebiblioteket*. Eskilstuna.

Hedemark, Å. (2009). *Det föreställda folkbiblioteket. en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970–2006*. (Doktorsavhandling, Uppsala universitet, Uppsala). Hämtad 2018-10-29 från: <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:209085/FULLTEXT01.pdf>

Hedemark, Å. Hedman, J. & Sundin, O. (2005). Speaking of Users: On User Discourses in the Field of Public Libraries. I *Information Research: An International Electronic Journal* 10(2). Hämtad 2018 -12 - 15 från: <http://www.informationr.net/ir/10-2/paper218.html>

Helgesson, K. (2017). Kritiska ansatser - en introduktion. I Helgesson, K., Landqvist, H., Lyngfelt, A., Nord, A. & Wengelin, Å. (Red.). I *Text och kontext: perspektiv på textanalys*. (Uppl. 1 s. 89–94). Malmö: Gleerups.

Hultgren, F. (2006). Exploring the contexts of information designed for Swedish school-leavers. I *Svensk biblioteksforskning* 15(2) s. 1–12. Hämtad 2018 – 12 – 15 från: <http://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:867791/FULLTEXT01.pdf>

Kim, P. (2014) Books Behind Bars: A Volunteer-run Prison-Library Service in Winnipeg, Manitoba. I *In the Library with the Lead Pipe* 2014-03-26. Directory of Open Access Journals (DOAJ). Hämtad 2018-12-27 från <http://www.inthelibrarywiththeleadpipe.org/2014/books-behind-bars-a-volunteer-run-prison-library-service-in-winnipeg-manitoba/>

Källqvist, G. (1970). *Fängelsebibliotek i Norden*. Lund: Berling.

Lindsköld, L. (2012). Svensk litteraturpolitik i förändring. Debatterna om förlaget En bok för alla 1992 och 2007. I *Nordisk Tidsskrift for informations- og kulturformidling*. (1:1/2, 43–53). Hämtad 2018 – 12 - 14 från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-1286>

Ljødal, H.K. & Ra, E. (2011) Prison Libraries the Scandinavian Way: An Overview of the Development and Operation of Prison Library Services. I *Library Trends*, 59(3), 473–489. Hämtad 2018 – 12 – 14 från: <https://muse-jhu-edu.lib.costello.pub.hb.se/article/420683/pdf>

Neumann, I.B. (2003). *Mening, materialitet, makt: en introduktion till diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Nilsson, R. (2008). *Foucault: en introduktion*. Malmö: Égalité.

Rosengren, M. (översättare) (1993) Översättarens noter. I Foucault, M. *Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion.

Sandblad, H. (1973) Att arbeta med uppsökande verksamhet i Alfvén-Eriksson, A. (red.), *Biblioteket kommer: att arbeta med uppsökande biblioteksverksamhet på arbetsplatser, på vårdinstitutioner, bland handikappade* (s. 6–20.). Lund: Bibliotekstjänst.

Schmidt, P. & Gille, M. (2005). “Hur stor skulle världen vara om jag inte kunde läsa” *En studie av kvinnliga interners läsning vid anstalten Hinseberg*. (Magisteruppsats, Högskolan i Borås, Borås). Hämtad 2018-12-06 från: <http://bada.hb.se/bitstream/2320/1331/1/05-48.pdf>

Skouvig, L. (2007). The construction of the working-class user: Danish free public libraries and the working classes, 1880–1920. I *Library History* 23(3) p. 223–238. Hämtad 2018-12-20 från <https://www.tandfonline-com.lib.costello.pub.hb.se/doi/pdf/10.1179/174581607x233850?needAccess=true>

Vogel, B. (2009). *The prison library primer: a program for the twenty-first century*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.

Wallström, Å. & Åström, H. (1998) ”Bok är bästa vän” En undersökning om betydelsen av bibliotek inom kriminalvården utifrån kriminalvårdsanstalten Hall och häktet Stockholm Kronoberg. (Magisteruppsats, Högskolan i Borås, Borås).

Wildemuth, B.M. (2009). *Applications of social research methods to questions in information and library science*. Westport, Conn.: Libraries Unlimited.

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Zorn, H. (2015) ”...då kunna vi inte undvara ett organ...” En förening och dess tidskrift. I Lundberg Rodin, M. (red) *Till det mänskliga ordets trygga beredskap och värn: Svensk biblioteksförening 1915-2015*. [Stockholm]: Svensk biblioteksförening.

6.1 Webbsidor

Bibliotek i samhälle (2018). Hämtad 2018-12-06 från <https://foreningenbis.com/>

Biblioteksbladet (2018). Hämtat 2018-10-10 från <http://biblioteksbladet.se/om-biblioteksbladet/>

Biblioteksbladet (2018b). Hämtad 2018-12-06 från <http://biblioteksbladet.se/annonsera/>

Biblioteksbladet (2018c) *Biblioteksbladet* 2018:8. Hämtad 2019-01-23 från <http://biblioteksbladet.se/wp-content/uploads/2018/11/1808bbl.pdf>

Biblioteksföreningen (2018). Hämtad 2018-12-06 från <https://www.biblioteksforeningen.se/var-verksamhet/>

Biblioteksföreningen (2018b) Hämtad 2018-12-06 från <https://www.biblioteksforeningen.se/om-oss/>

Bibliotekslag (SFS 2013: 801). Hämtad 2018 – 10 - 08 från Riksdagens webbplats: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801

Biblioteksverksamhet vid kriminalvårdens anstalter och häkten. Riktlinjer. (2007). Hämtad 2018-12-05 från https://nvl.org/portals/0/_dokumenter/2013/biblioteksverksamhet.pdf

Correctional Service of Canada. (2018). I Wikipedia. Hämtad 2019 – 01 – 02 från: https://en.wikipedia.org/wiki/Correctional_Service_of_Canada

International Federation of Library Associations and Institutions. (2005). *Riktlinjer för biblioteksservice till fångar [Elektronisk resurs]*. (3 uppl.) The Hague: IFLA Headquarters. Hämtad 2018-12-05 från https://www.biblioteksforeningen.se/wp-content/uploads/2017/01/ifla_riktlinjer_biblioteksservice_fangar_140925.pdf

Justitiekontorets betänkande 2007/08:JuU6. Hämtat 2018-12-06 från: <https://data.riksdagen.se/fil/948A9188-0D81-4831-844E-C806AB93E2FD>

Kriminalvården (2018). Hämtad 2018-10-10 från: <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/kriminalvardens-uppdrag/>

Kriminalvården (2018b). Hämtad 2018-10-10 från: <https://www.kriminalvarden.se/behandling-och-var/annan-sysselsattning/>

I Fängelselag (SFS 2010:203). Hämtat 2019-01-08 från https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/fangelselag-2010610_sfs-2010-610

Regeringskansliet (2011). FN:s konventioner om Mänskliga rättigheter. Stockholm: Regeringskansliet. Hämtad 2018-12-25 från <https://www.regeringen.se/4a9fab/globalassets/regeringen/bilder/kulturdepartementet/demokrati-och-mr/mr-sidorna/fns-konventioner-om-manskliga-rattigheter.pdf>

6.2 Empiriskt material

Aase, M. (2015). En stunds frihet i biblioteket. I *Biblioteksbladet* 2015:8, s. 12–15.

Bergstedt, E. (2005a). Dålig säkerhet för fängelsebibliotekarier. I *Biblioteksbladet* 2005:1, s. 10.

Bergstedt, E. (2005b). Internerna får inte läsa allt. I *Biblioteksbladet* 2005:1, s. 11.

Berg-Wahlstedt, A. (1995), -man får slåss för att få bibliotekarien till fängelset. I *Biblioteksbladet* 1995:5 s. 144–145.

Ekström, Å. (2006a). Bibliotek bakom murarna. I *Biblioteksbladet* 2006:7 s. 24–25.

Ekström, Å. (2006b). ”Hur stor skulle världen vara om jag inte kunde läsa?” En studie av internernas läsning vid anstalten Hinseberg. I *Biblioteksbladet* 2006:7 s. 25–26.

Ekström, Å. (2007). Yttrandefriheten i fokus. *Biblioteksbladet* 2007: 7 s. 7.

Ekström, Å. (2008a). Ny lag förbjuder viss litteratur på anstalterna Censur som vård. *Biblioteksbladet* 2008: 2, s. 5.

Ekström, Å. (2008b). Flitiga låntagare på häktet. *Biblioteksbladet* 2008:2, s. 6–7).

Ekström, Å. (2008c). Två böcker censurerade. *Biblioteksbladet* 2008:7, s. 38.

Enge, L. (1972). Hall och Håga, biblioteket och framtiden. I *Biblioteksbladet* 1972:11, s. 299–300.

Eriksson, T. (1969). Rehabiliteringsområdet kriminalvård. I *Biblioteksbladet* 1969:4 s. 303–309.

- Forsberg, A. & Sällberg, R. (1976). Fängelsebibliotek Rapport från konferens. I *Biblioteksbladet* 1976:3 s. 44–46.
- Franzén, E. (1969). Ljust och mörkt i Kumla. I *Biblioteksbladet* 1969:4 s. 327–329.
- Grünewald, A.B (2002) gästkrönika: AnnBritt Grünewald. I *Biblioteksbladet* 2002:2 s. 38.
- Hallberg, O. (1963). Fickböcker i fångvårdsbibliotek. I *Biblioteksbladet* 1963:6 s. 380–381.
- Hallonsten, S. (1972) Samtal på Hall Att hålla ambitionerna vid liv. I *Biblioteksbladet* 1972:11, s. 292–296.
- Hedberg, M. (2013). Rapport från nätverksträff för bibliotek på fängelser och häkten 19 april 2013. I *Biblioteksbladet* 2013:5 s. 40.
- Hedin, Y (1974). Vårt behov av kommunikation. *Biblioteksbladet* 1974:14, s. 272–273.
- Hjelmqvist, B. (1968). Utveckling 67. I *Biblioteksbladet* 1968:6 s. 695–703.
- Hjertsäter, B-Å (1974). Böcker som läkemedel Läsning i trångmål. I *Biblioteksbladet* 1974:14, s. 270–271.
- Höglund, A-L. (1975). Norrköping och fångvården. I *Biblioteksbladet* 1975:13 s. 235.
- Jordahl, A. (2002). Prästen och bibliotekarien rör man inte! *Biblioteksbladet* 2002:2, s.3–9.
- Kaitavuori, U. (1983). Biblioteket i kriminalvården. I *Biblioteksbladet* 1983:8 s.172.
- Karlsson, G. (1969). Bokbuss på Hall och Håga. I *Biblioteksbladet* 1969:4 s. 323–326).
- Kjellqvist, G. (1969). Försummade fängelsebibliotek. I *Biblioteksbladet* 1969:4 s. 314–315.
- Kristiansson, L-G (1969). Bokutlåning arbetsplikt på Härlanda. I *Biblioteksbladet* 1969:4 s. 330–331.
- Kåring Wagman, A. (2010). Inte som vilket biblioteksbesök som helst. I *Biblioteksbladet* 2010:1 s. 24.
- Lindberg, G. & Lundkvist, I. (1969) Böckernas värld och fångarnas. I *Biblioteksbladet* 1969 :4 s. 332–340.
- Lindh, T. (1992). Murbräckor. I *Biblioteksbladet* 1992:9 s. 280, 269.

- Lundström, L. (1973). Exemplet Sven Hassel ”Vi måste själva ta ansvaret för bokkurvalet”. *Biblioteksbladet* 1973:11 s. 221–223.
- Malmgren-Neale, G. (1990). Ökat internationellt intresse för LL-böcker. I *Biblioteksbladet* 1990:9 s. 276–277.
- Modigh, B. (1975). Debatt om ”Människosyn och vårdtänkande” Ekvationen går inte ihop. I *Biblioteksbladet* 1975:1 s. 2.
- Mortensen, S. (2009) Godnattsagor inifrån – ett sätt att komma närmare sina barn. I *Biblioteksbladet* 2009:1 s. 21–23.
- ph & JT (1969). Ett annat perspektiv. I *Biblioteksbladet* 1969:4 s. 320–322.
- SAB Social biblioteksverksamhet: Aktuell litteratur (1970). I *Biblioteksbladet* 1970:2 s. 66.
- SAB Social biblioteksverksamhet (1970b). I *Biblioteksbladet* 1970:4 s. 139.
- Samuelsson, M.L. (2011). Boklig bildning och fångar som läser högt. I *Biblioteksbladet* 2011:2, s. 32–33.
- Svensson, M. (1965). Boken kommer. I *Biblioteksbladet* 1965:5 s. 299–301.
- Zorn, H. (2014). En frizon i en inhägnad vardag. I *Biblioteksbladet* 2014:4, s. 21–23.
- Östling, E. (1970). ”På vartenda satans häkte”. I *Biblioteksbladet* 1970:1 s. 15.